

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

Bakalářská práce

Zaměstnávání osob se sluchovým postižením v České republice

Autor: Michaela Hergottová

Studijní obor: speciální pedagogika

Vedoucí práce: PhDr. Kateřina Hádková, Ph.D.

Praha, duben 2011

Za vedení mé bakalářské práce a za podporu při jejím zpracování děkuji své konzultantce PhDr. Kateřině Hádkové, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a výhradně s použitím uvedené literatury.

Souhlasím s tím, aby byla moje práce používána pro studijní účely.

V Praze dne 8. 4. 2011

Michaela Hergottová

Anotace

Tématem bakalářské práce je zaměstnávání osob se sluchovým postižením. Práce poukazuje na klíčové faktory, které mají vliv na možnost uplatnění těchto osob na trhu práce. Popisuje situaci ve školství sluchově postižených dnes a v minulosti, shrnuje způsoby podpory těchto osob v procesu hledání a udržení si zaměstnání. V závěru jsou uvedeny případové studie lidí se sluchovým postižením, které mapují jejich cestu od počátků vzdělávání až po současnou pracovní situaci.

Klíčová slova: osoby se sluchovým postižením, historie vzdělávání, systém vzdělávání, vzdělávací metody, komunikace, zaměstnávání, podporované zaměstnávání.

Annotation

The theme of bachelor thesis is the employment of people with hearing disabilities. The work highlights the key factors that affect the possibility of taking these people in the labor market. It describes the situation in the education of hearing-impaired today and in the past, summarizes the ways of supporting these people in the process of finding and keeping a job. In the end, it presents case studies of people with hearing disabilities, which traces their journey from the beginning of training to current employment situation.

Key words: persons with hearing impairment, history of education, educational system, employment, supported employment.

Obsah

Úvod.....	8
Teoretická část	10
1 Terminologie.....	10
2 Systém vzdělávání osob se sluchovým postižením v České republice	13
2.1 Vzdělávací metody.....	13
2.1.1 Orální metoda.....	13
2.1.2 Totální komunikace.....	14
2.1.3 Simultánní komunikace.....	15
2.1.4 Bilingvální metoda	16
2.2 Od historie do současnosti	17
2.2.1 Počátky vzdělávání žáků s vadami sluchu	17
2.2.2 Vzdělávání žáků s vadami sluchu v českých zemích.....	22
2.2.3 Situace v letech 1948 - 1989	26
2.2.4 Situace po roce 1989	26
2.3 Přehled škol a poradenských zařízení v ČR.....	27
2.3.1 Střediska rané péče.....	28
2.3.2 Speciálně pedagogická centra (SPC)	30
2.3.3 Mateřské školy pro sluchově postižené.....	31
2.3.4 Základní školy pro sluchově postižené	31
2.3.5 Střední školy a střední odborná učiliště	33
2.3.6 Možnost studia na vysoké škole.....	33
2.4 Komunikační kód	35
2.4.1 Tlumočnické služby	35
2.4.2 Kompenzační pomůcky.....	37
3 Zaměstnávání osob se sluchovým postižením	39
3.1 Práva a povinnosti zaměstnavatelů	40
3.2 Pracovní rehabilitace.....	41
3.3 Rekvalifikace.....	42
3.4 Chráněné pracovní místo.....	43
3.5 Chráněná pracovní dílna	43
3.6 Podporované zaměstnávání.....	43
3.6.1 Agentura pro neslyšící, o. s. (APPN, o. s.).....	45

Praktická část	49
4 Případové studie	49
4.1 Zkoumaný vzorek.....	49
4.2 Metody	50
4.3 Cíl.....	50
4.4 Samotné případové studie	50
4.4.1 Muž F.	50
4.4.2 Žena I.	53
4.4.3 Muž M.	55
4.5 Shrnutí.....	57
4.6 Výsledky kvantitativních šetření.....	58
Závěr	60
Seznam literatury	61
Přílohy	
Příloha č. 1 Etický kodex tlumočnicků online APPN, o. s.	
Příloha č. 2 Příloha č. 4 k vyhlášce č. 182/1991 Sb., II. část	
Příloha č. 3 Pravidla spolupráce v programu Podporované zaměstnávání v APPN, o. s.	

Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma zaměstnávání lidí se sluchovým postižením v České republice. Přestože se za posledních 20 let v této oblasti mnohé změnilo, jedná se stále o aktuální problém. Práce má pro člověka se sluchovým postižením velký význam, a to nejen z důvodu ekonomické nezávislosti, ale práce hlavně pozitivním způsobem ovlivňuje sebeurčení člověka a přispívá k procesu celoživotního učení. Zároveň sociální role zaměstnance u člověka s postižením pozitivně ovlivňuje postoje většinové společnosti k lidem s postižením. Bohužel lidé se sluchovým postižením bývají oproti většinové populaci častěji a ve větší míře nezaměstnaní.

Chtěla bych zde alespoň částečně objasnit problémy, díky kterým mají lidé se sluchovým postižením obtížnější vstup do zaměstnání a udržení se v něm. Jedná se zejména o odlišný způsob komunikace, nedostatek učebních a studijních oborů a v neposlední řadě také plošné vzdělávání pomocí nepříliš vhodných vzdělávacích metod před rokem 1989. Ve vyučování se dlouhou dobu používala a v některých školách pro sluchově postižené se stále používá pouze orální metoda vzdělávání, která u prelingválně neslyšících není příliš vhodná. Tyto osoby, zvláště střední a starší generace, v důsledku nevhodného učebního stylu vycházely ze škol s nízkou úrovní vzdělání a v kombinaci s jejich nedostatečnou kvalifikací a upřednostňovanou komunikací ve znakovém jazyce mají velmi obtížnou pozici na trhu práce.

Mimo to u slyšící společnosti stále přetrvávají předsudky k lidem se sluchovým postižením, které těmto osobám pracovní uplatnění výrazně ztěžují. Někteří slyšící lidé stále věří tomu, že lidé se sluchovým postižením, a zejména prelingválně neslyšící jsou hloupí nebo dokonce, že mají spíše mentální než sluchové postižení. Je to dáno odlišným komunikačním kódem (v případě používání českého znakového jazyka), který na některé lidi působí jako primitivní dorozumívací systém, omezenou schopností nebo úplnou neschopností produkovat hlasitou a srozumitelnou řeč, a dále nedostatečnou slovní zásobou a porozumění psanému a mluvenému českému jazyku (v případě používání českého jazyka).

V teoretické části nejprve vysvětlím klíčové pojmy, které se vyskytují v celé práci. Potom se zaměřím na historické souvislosti vzdělávání žáků se sluchovým postižením, český systém vzdělávání žáků se sluchovým postižením, kde se zabývám zejména základním a středním školstvím, možnostmi studia studentů se sluchovým

postížením na vysokých školách, specifíčnostmi jazyka a vzdělávacích metod a zmíním se také o kompenzačních a podpůrných prostředcích těchto žáků a studentů při studiu. Nakonec představím možnosti pracovního uplatnění osob se sluchovým postižením, zákon o zaměstnanosti, služby a některé změny v zaměstnávání těchto osob.

V praktické části prezentuji několik případových studií, které odráží úskalí osob se sluchovým postižením během jejich povinné školní docházky, dalšího studia, při hledání zaměstnání a v následném pracovním zařazení.

Cílem této práce je nastínit problematiku vzdělávání a následného zaměstnávání lidí se sluchovým postižením.

Teoretická část

1 Terminologie

Do kategorie sluchové postižení patří nedoslýchavost, hluchota (prelingvální nebo postlingvální) a také ušní šelest neboli tinnitus. Lidé, kteří mají sluchové postižení, bývají označováni jako sluchově postižení. Avšak v dnešní době se již spíše preferuje termín osoby se sluchovým postižením, protože se zaměřujeme na osobnost člověka, ne na jeho omezení.

Nedoslýchavý člověk má nějaké zhoršení sluchu oproti běžné populaci, ale vždy má nějaké využitelné zbytky sluchu.¹ Podle Hrubého jsou nedoslýchaví „ti, kteří se sluchadlem alespoň v tiché místnosti rozumějí mluvené řeči i bez odezírání.“²

Jako neslyšící jsou podle zákona č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob nazývány „osoby, které neslyší od narození, nebo ztratily sluch před rozvinutím mluvené řeči, nebo osoby s úplnou či praktickou hluchotou, které ztratily sluch po rozvinutí mluvené řeči, a osoby těžce nedoslýchavé, u nichž rozsah a charakter sluchového postižení neumožňuje plnohodnotně porozumět mluvené řeči sluchem.“ Podle WHO jsou neslyšící pouze ty osoby, které ani s nejsilnějším zesílením nevnímají žádný zvuk (pouze případné vibrace).³

Prelingválně neslyšící. Takto jsou označovány osoby, které se narodily plně neslyšící, nebo ztratily sluch před započítím vývoje řeči, a to buď absolutně, nebo mají jen nevyužitelné zbytky sluchových vjemů.

Postlingválně neslyšící neboli ohluchlí jsou všechny osoby, které ztratily sluch po ukončení rozvoje řeči.

Hluchoněmí, popř. hluchoněmota jsou pojmy ze starší literatury, užívaly se do 1. pol. 20. století. Hrubý uvádí, že „zpočátku se v češtině používal téměř výhradně termín „hluchoněmý“, a to pro všechny kategorie sluchově postižených. Na Sjezdu neslyšících v Plzni ve dnech 4. až 6. 6. 1927 je usneseno prosazovat místo slova „hluchoněmý“

¹ KOL. AUTORŮ. *Ve světě sluchového postižení*. Praha : FRPSP, 2005, s. 12.

² HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1. díl*. Praha : FRPSP, 1997, s. 33.

³ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 2. díl*. Praha : FRPSP, 1998, s. 55.

termín „neslyšící“. Neslyšící toto označení sami začali spontánně používat v názvech svých časopisů (Svépomoc Neslyšících, ABC neslyšících atd.).⁴

Klasifikace sluchových ztrát - přehled podle WHO a vyhlášky MPSV č. 284/1995 Sb.⁵

Stupeň	Velikost ztráty sluchu podle WHO	Názvy sluchových ztrát	Kategorie podle vyhlášky MPSV č. 284/1995 Sb.
1.	0 – 25 dB	normální sluch	
2.	26 – 40 dB	lehká ztráta sluchu lehká nedoslýchavost	lehká nedoslýchavost (již od 20 dB)
3.	41 – 55 dB	střední ztráta sluchu střední nedoslýchavost	středně těžká nedoslýchavost
4.	56 – 70 dB	středně těžká ztráta sluchu	těžká nedoslýchavost
5.	71 – 90 dB	těžká ztráta sluchu těžké postižení sluchu	praktická hluchota
6.	91 dB a více (body v audiogram i nad 1 kHz)	velmi těžká sluchová ztráta	hluchota
7.	91 dB a více (v audiogramu žádné body nad 1 kHz)	velmi těžká sluchová ztráta	úplná hluchota

Neslyšící (s velkým N) jsou všechny neslyšící osoby, které se cítí být součástí kulturní a jazykové menšiny. Jsou to uživatelé českého znakového jazyka, kteří se za svoje postižení a způsob komunikace nestydí a ani se jako osoby s postižením necítí. Snaží se o propagování českého znakového jazyka a prosazování svých práv.

Znaková řeč je již zastaralé označení vizuálně motorického komunikačního systému neslyšících osob. Pojem byl zakotven v zákoně č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a patřil do něj jak český znakový jazyk, tak znakovaná čeština. Oficiálně se používal až do roku 2008, kdy byl tento zákon novelizován zákonem č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

Český znakový jazyk je vizuálně-motorický komunikační systém českých neslyšících. Podle zákona č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob je český znakový jazyk „základním komunikačním systémem těch neslyšících osob v České republice, které jej samy považují za hlavní formu své komunikace.“

⁴ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1. díl.* Praha : FRPSP, 1997, s. 30.

⁵ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených.* Praha : Karolinum, 2002, s. 73.

Znakovaná čeština je podle zákona č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob „komunikačním systémem, který vychází z českého jazyka, využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka.“ Znakovaná čeština je umělý systém odvozený od mluveného českého jazyka, kdy se používají znaky ze znakového jazyka při zachování gramatiky českého jazyka.

2 System vzdělávání osob se sluchovým postižením v České republice

2.1 Vzdělávací metody

Od počátku vzdělávání žáků se sluchovým postižením se využívalo mnoho vzdělávacích prostředků a metod, které měly snahu zejména o vytvoření a používání mluvené řeči. Někteří učitelé si všimli, že neslyšící spolu komunikují vizuálně-motorickým komunikačním systémem, znakovým jazykem, a snažili se neslyšící vzdělávat pomocí tohoto jazyka. Těchto snah ale bylo minimum. Kromě mluveného a znakového jazyka ještě učitelé žáků se sluchovým postižením využívali prstovou abecedu, gestikulaci, mimiku a samozřejmě psanou řeč a odezírání. Postupem času se myšlenky učitelů zformovaly do celků a vytvořily se tak jednotlivé vzdělávací metody, přičemž některé dílčí metody dostaly název přímo po daném pedagogovi. Rozsah této práce neodpovídá představení všech dílčích metod, proto se zaměřuji pouze na hlavní čtyři metody – orální metodu, systém totální komunikace, simultánní komunikaci a bilingvální metodu. Orální metoda je známa již více než 100 let, ostatní metody několik desítek let, ale v českých podmínkách se například systém bilingvální komunikace začal realizovat až v roce 1995.

2.1.1 Orální metoda

Orální metoda vzdělávání žáků se sluchovým postižením vychází z toho, že každý žák se musí naučit většinovému jazyku, v našem případě českému jazyku. Je to důležité proto, aby žák poznal, že mluvená řeč je běžným prostředkem dorozumívání mezi lidmi a mohl se díky tomu dobře integrovat do intaktní společnosti. Základem této metody je osvojování si mluvené řeči, nácvik správné artikulace a výcvik v odezírání mluvené řeči. Snahou je vytvořit kladný vztah žáka k mluvené řeči, aby ji spontánně dával přednost před jinými komunikačními prostředky (před znakovým jazykem nebo psanou řečí). Je však známo, že ne všichni, zejména neslyšící žáci se mohou naučit mluvenou řeč tak, aby ji mohli funkčně používat. Jejich prvním, tj. mateřským jazykem bývá ve většině případů znakový jazyk a mluvený jazyk se stává druhým, tj. cizím jazykem.

Nácvik mluvené řeči probíhá od omezené artikulace jednotlivých hlásek, přes artikulaci slabik a krátkých slov až k vyslovování krátkých a později delších vět. V souvislosti s tím se žáci hlásky, slabiky, slova a věty snaží i odezírat. Žák zcela

neslyšící se v lepším případě naučí tvořit hlas a určitým způsobem ho modulovat, ale většinou není schopen se mluvenou řečí se slyšícími lidmi dorozumět. Navíc vyučování orální řeči je zdlouhavé, neslyšící žáci mají malou slovní zásobu a nerozvíjí se jejich myšlení tak, jako kdyby byly vyučování ve znakovém jazyce.

V posledních přibližně 30 letech dochází k výrazné kritice orální metody. Na jedné straně má orální řeč vysoký koeficient sociálního začleňování, ale na straně druhé nejsou výsledky vzdělávání touto metodou příliš přesvědčivé. Důsledné uplatňování orální metody při výchovně - vzdělávacích aktivitách mělo za následek nižší úroveň jazyka ve všech jeho rovinách u většiny sluchově postižené populace zejména v oblastech, v nichž mluvený jazyk sloužil jako jediný prostředek k získávání informací. „Například britský psycholog Conrad (1979) uvádí, že absolventi škol pro neslyšící ve věku 15 – 16 let jsou z 30 % negramotní. Jenom přibližně 10 % z nich je schopno číst na úrovni přiměřené věku. Schopnost odezírat v běžných podmínkách je velmi nízká. Jenom čtvrtina z těchto dětí mluví tak, že jim rozumějí alespoň jejich učitelé.“⁶ Z tohoto důvodu není celoplošné uplatňování orální metody u všech žáků se sluchovým postižením vhodné. Orální metodou lze úspěšně vyučovat žáky nedoslýchavé, ale i v tomto případě může dojít k rozporu, protože ne všichni nedoslýchaví zvládají bezchybně a bezproblémově odezírat. Schopnost odezírat je vrozená, nelze se ji naučit.

Kritické hodnocení čisté orální komunikace ve vyučování a rozporuplné výsledky mnohaletého úsilí se staly základem snad o zlepšení vzdělávání neslyšících. Záměrem bylo poskytnout neslyšícímu dítěti stejné šance jako dítěti slyšícímu. Zhruba od 60. let 20. st. se intenzivně hledají i jiné prostředky komunikace, které by se mohly ve vzdělávání neslyšících uplatnit. Jedním z nejdůležitějších předpokladů účinné didaktické komunikace je její obousměrná srozumitelnost. To znamená jediné – učitel a žák si musí rozumět neboli sdílet jednotný komunikační kód, což v případě celoplošného užívání orální řeči není splněno.⁷

2.1.2 Totální komunikace

Právě díky nespokojenosti s výsledky orální metody se postupně zvyšoval zájem o manuální komunikaci. Z tohoto rostoucího zájmu se vytvořil systém totální komunikace. Tento pojem se poprvé objevil v 60. letech 20. st. ve Spojených státech

⁶ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002, s. 28.

⁷ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002, s. 28.

amerických. Totální komunikace je snahou o zapojení všech možných komunikačních forem k dosažení účinného a obousměrného dorozumívání se s lidmi se sluchovým postižením a mezi nimi navzájem. Totální komunikace využívá všechny dosud známé metody a prostředky, tzn. mluvenou (orální) řeč, znakový jazyk, odezírání, gestikulaci, mimiku, pantomimu, prstovou abecedu, pomocné artikulační znaky, cued speech (doplňující řeč), psanou řeč, kresbu, videoprogramy, počítačové a didaktické programy, a také sluchovou výchovu a reedukaci sluchu. Systém totální komunikace se snaží o to, aby se neslyšící dítě nemuselo vždy přizpůsobovat způsobu komunikace majoritní společnosti, ale aby se slyšící lidé přizpůsobili minoritní komunikaci dítěte. Pro dobré fungování tohoto systému je důležité, aby osoby v okolí dítěte vždy používaly všechny komunikační prostředky, protože jedině tak lze poskytnout neslyšícímu dítěti k rozvoji řeči podmínky srovnatelné s podmínkami slyšícího dítěte.⁸ Je také nutné začít s totální komunikací v raném věku a to zejména pomocí vizuálně-motorických komunikačních prostředků, protože výslovnost a odezírání se mohou účinně rozvíjet až v pozdějším věku. „Totální komunikace usiluje jak o rehabilitaci, tak o integraci. Integrace se musí uskutečnit ve dvou směrech, do světa slyšících a do světa neslyšících. Pro oba směry je žádoucí co možná nejrozsáhlejší rehabilitace pomocí vzdělání. To je pro většinu neslyšících možné jen tehdy, budou-li využívány všechny komunikační a didaktické prostředky, které jsou k dispozici.“⁹

2.1.3 Simultánní komunikace

Systém simultánní komunikace paralelně spojuje mluvenou řeč a další doplňující komunikační formy, kterými může být znakový jazyk, prstová abeceda, pomocné artikulační znaky, psaná podoba jazyka, gesta, mimika, pantomima. Simultánní komunikační formy jsou nejčastěji vizuálně-motorické, protože mají za úkol vizualizovat mluvený jazyk a gramaticky zpřesňovat výpověď. Tento systém vychází z kritiky totální komunikace, která se zdála být pro svůj požadavek neustále komunikovat pomocí všech možných komunikačních forem příliš složitá a fyzicky takřka nemožná. Jako schůdnější se ukázalo simultánní spojení znakového jazyka pouze s další a jedinou komunikační formou, což nejčastěji byl mluvený jazyk. Ovšem zjistilo se, že pro vzdělávací programy žáků se sluchovým postižením je tato metoda vhodná pouze částečně, protože mluvený, tedy český jazyk a znakový jazyk mají odlišnou gramatiku, a proto je obtížné je používat simultánně. Vhodnější by byla znakovaná

⁸ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002, s. 36.

⁹ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002, s. 37.

čeština, proti které však mají neslyšící výhrady, protože není jejich mateřským jazykem a navíc to ani není jazyk, ale pouze soubor znaků stavěných za sebe podle gramatiky českého jazyka. Druhým důvodem je, že „trvalá produkce dvou rozdílných komunikačních kódů vyvolává u dětí kognitivní přetížení,¹⁰ přičemž děti ani neví, kde jeden jazyk končí a druhý začíná. Podle šetření ze škol, kde se simultánní komunikace dlouhodobě uplatňovala, vyplývá, že pomocí simultánní komunikace se na jednu stranu zlepšila komunikace mezi neslyšícími dětmi, jejich rodinami, učiteli i se slyšící společností, ale na druhou stranu se u neslyšících dětí nijak nezlepšila znalost mluveného jazyka.¹¹

2.1.4 Bilingvální metoda

Za nejnovější a zároveň nejpokrokovější vzdělávací metodu je považován systém bilingvální komunikace. Tato metoda se začala realizovat v 80. letech 20. st. nejprve ve skandinávských zemích, v České republice až v roce 1995. Bilingvální znamená dvojjazyčný, tzn. osvojení si komunikačních kompetencí v mateřském a dalším jazyce. Cílem této metody není jako u předchozích vytvořit mluvenou řeč jako prostředek vzdělávání a socializace, ale dosáhnout rozvoje jazyka a myšlení, bez ohledu na kvalitách mluvené řeči. Charakteristické je upřednostňování znakového jazyka v raném věku a podpora psaného jazyka. Dva jazyky, mluvený a znakový se neužívají simultánně. Ve třídě jsou přítomni dva učitelé, slyšící a neslyšící. Slyšící učitel zastává ve vzdělávacím procesu socializační a integrační funkci, protože vyučuje většinovým, mluveným jazykem a využívá jeho psané podoby. Neslyšící učitel vyučuje znakovým jazykem a jeho úloha z hlediska rozvoje jazyka a myšlení je pro žáky klíčová. Cílem bilingválního systému z hlediska komunikace a vzdělávání je maximalizovat komunikační a kognitivní potenciál osob se sluchovým postižením a vytvořit z těchto osob bilingvální mluvčí. To jsou takové osoby, které se považují za bilingvální, protože užívají aktivně dva jazyky na stejné úrovni a vnitřně se identifikují se dvěma odlišnými kulturami.

V bilingválním vyučování se musí vycházet z toho, že český jazyk, resp. jeho psaná forma, je pro neslyšící druhý, tedy cizí jazyk. První jazyk, tedy mateřský, je pro učení se druhému, cizímu jazyku obecně velmi důležitý. Dítě získává v prvním jazyce obecné kompetence jako znalosti o světě a o tom, jak to v něm chodí a osvojuje

¹⁰ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002, s. 34.

¹¹ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002, s. 33.

si také kompetence metajazykové a ty pak s užitekem přenáší do jazyka druhého, v tomto případě do psané češtiny.¹²

Bilingvismus sluchově postižených vychází ze závěrů Světové federace neslyšících ve Stockholmu formulovaných v roce 1993, které lze shrnout takto:

- Znakový jazyk má statut vizuálně-gestického, lingvisticky uznaného jazyka, založeného na užití rukou, paží, očí, obličeje a těla.
- Znakový jazyk je prvním, tedy mateřským jazykem neslyšících lidí.
- Neslyšící lidé mají stejné právo na uznání svého znakového jazyka jako ostatní lidé na své jazyky při své plné účasti na životě společnosti.
- Národní jazyk je druhým jazykem neslyšících vzhledem k tomu, že jej nemohou užívat spontánně, ale seznamují se s ním až v průběhu vzdělávání.
- Neslyšící jsou bilingvní, protože užívají většinou znakový jazyk a národní jazyk v mluvené i psané podobě v každodenním životě.
- Neslyšící by měli být vzděláváni ve všech předmětech ve znakovém jazyce.
- Psaná forma mluveného jazyka je plně přístupná pro neslyšící a proto se neslyšící učí národnímu jazyku nejlépe v jeho psané formě. Znakový jazyk má nezastupitelnou roli při výuce všech jazykových parametrů jazyka mluveného.¹³

Bilingvální vzdělávání osob se sluchovým postižením by mělo probíhat v několika fázích. První fází je osvojení si přirozeného jazyka (znakového jazyka). Následuje proces socializace a osvojení si základních pojmů ve znakovém jazyce. Poté může začít osvojování si druhého jazyka (českého mluveného jazyka), na které navazuje samotné vyučování v obou jazycích. Po zvládnutí obsahu vzdělávání dochází k poslední fázi, jíž je samostatné sebevzdělávání na základě získané gramotnosti.

2.2 Od historie do současnosti

2.2.1 Počátky vzdělávání žáků s vadami sluchu

Historie vzdělávání žáků s vadami sluchu sahá do 16. století. Předtím se touto problematikou nikdo systematicky nezabýval z důvodu Aristotelovy poznámky, že ti, kteří se narodí neslyšící, nebudou schopni myšlení. Jako první přišel se vzdělávacím konceptem španělský mnich **Pedro Ponce de Leon** (1508 nebo 1520 - 1584), který založil školu pro neslyšící žáky ze šlechtických rodin. Ty vyučoval se snahou dospět

¹² MACUROVÁ, A. Lingvistika a cesty ke gramotnosti neslyšících. Výzkum českého znakového jazyka a komunikace neslyšících na FF UK. *Speciální pedagogika*. 2007, č. 1-2, s. 49-61.

¹³ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002, s. 42.

k artikulované řeči. Ve stejné době (1591) byla také napsána první kniha o hluchotě. Je to "Traktát o hluchotě a němotě", který vydal **Salomon Alberti**, profesor na univerzitě v německém Wittenbergu. Dalšími učiteli sluchově postižených žáků byli Španělé **Ramírez de Carrión** (1579 - 1652), který vytvořil zjednodušený způsob výuky čtení a psaní hluchoněmých (podle dobové terminologie) a **Juan Martin Pablo Bonet** (1579 - 1633). Ten vydal v roce 1620 knihu "Zjednodušení zvuků a umění naučit němé mluvit", ve které se zabývá fonémy jednotlivých písmen, prstovou abecedou a také se jako první zmiňuje o umění odezírání. Za kolébku systematického vzdělávání žáků se sluchovým postižením lze tedy považovat Španělsko.¹⁴

V polovině 17. století vyšly knihy "Chirolgia" (1644) a "Chironomia" (1648) a "Philocophus aneb přítel hluchoněmého" (1648), jejichž autorem je anglický lékař **John Bulwer**. Chirolgií nazýval Bulwer prstovou abecedu a chironomií znakovou řeč. V knize "Philocophus aneb přítel hluchoněmého" se jako první zabývá systematicky odezíráním, přičemž Bulwer označil výuku neslyšících mluvené řeči za umění.¹⁵ Jiný Angličan, **George Dalgarno** (1626 - 1687), popsal své názory na vzdělávání sluchově postižených v knize "Didascalocophus aneb vychovatel hluchoněmého" (1680). Dalgarno za základ vzdělávání neslyšících považoval psaní a čtení, čímž zavrhoval orální metodu. Vytvořil a používal prstovou abecedu, jejíž písmena byla zaznamenána na rukavici, na kterou se ukazovalo. Také další Angličané v 17. a 18. století (**John Wallis**, **William Holder** a **Henry Baker**) působili jako učitelé sluchově postižených, avšak své metody úzkostlivě tajili před konkurencí.

Na rozdíl od nich švýcarský lékař **Johann Konrad Amman** (1669 - 1724) vydal dvě knihy "Hluchý mluvící" (1692) a "Pojednání o řeči" (1700), ve kterých otevřeně popsal své učitelské postupy. Amman učil žáky odezírat a artikulovat, používal odhmatávání chvění hlasivek a jako první popsal použití logopedického zrcadla. Ammanova metoda později ovlivnila řadu učitelů zejména v německy mluvících zemích.¹⁶

V 18. století vynikli jako učitelé neslyšících Němec **Georg Raphael** (1673 - 1740), který učil své tři neslyšící dcery, a Španěl **Jacobo Rodríguez Pereira** (1715 - 1780). Ten používal jednoruční prstovou abecedu, ve které jednotlivé znaky

¹⁴ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. Praha : FRPSP, 1997, s. 46.

¹⁵ MÁZEROVÁ, R. *Kultura komunity neslyšících v České republice (Nástin historie komunity neslyšících do roku 1938)*. [online]. 1999 [cit. 2011-02-24]. Dostupné z: http://www.nepocujuci.sk/prispevky/kultura_komunita_cr.pdf, s. 5.

¹⁶ MONATOVÁ, L. *Pojetí speciální pedagogiky z vývojového hlediska*. Brno : Paido, 1996, s. 21.

neodpovídaly písmenům, ale fonémům. Používal i posunky a odhmatávání vibrací hlasivek. Rozdělil sluchově postižené do třech kategorií a u nedoslýchavých využíval zbytků sluchu. Velký význam je přikládán zejména Francouzi **Etienne de Fay** (1669 - 1750). Ten se totiž narodil jako neslyšící, ale dosáhl širokého vzdělání a pomocí znakového jazyka učil i další neslyšící žáky.

Ve stejné době začaly po celé Evropě vznikat první ústavy pro hluchoněmé. První školy pro neslyšící byly soukromé nebo církevní. Teprve ve druhé polovině 18. století dochází v Evropě ke vzniku prvních státních škol a ústavů pro sluchově postižené.

Vůbec první veřejný ústav pro hluchoněmé založil roku 1770 v Paříži abbé **Charles Michel de l'Épée** (1712 - 1789), který tak chtěl poskytnout vzdělání co největšímu počtu neslyšících. Neslyšícím se snažil poskytnout vzdělání prostřednictvím znakového jazyka, který považoval za jejich mateřský jazyk. Učil je i artikulaci, sám proto vymyslel některé logopedické pomůcky, ale byl přesvědčen, že neslyšící jsou schopni plnohodnotně myslet ve znacích. Právem je tak považován za nejvýznamnějšího učitele neslyšících. Své metody netajil jako někteří jeho předchůdci, ale popsal je v knize *Vzdělávání hluchoněmých pomocí metodických posunků* (1776) a v její rozšířené verzi *Pravdivý způsob vzdělávání hluchoněmých ověřený dlouholetou zkušeností* (1784). De l'Épéeho metoda byla později nazvána jako metoda francouzská. Pokračovatelem byl jeho žák **Roch Ambroisse Cucurron Sicard** (1742 - 1822), který přejmenoval l'Épéeho školu na Národní institut pro neslyšící. Sicard vydal knihu *Kurz obecné gramatiky*, ale především první slovník znakového jazyka *Teorie znaků*.

V Německu se vzdělávání žáků se sluchovým postižením odvíjelo jiným směrem. Němci byli velmi nesnášenliví vůči všem odlišnostem, tzn. nepřipustili, že by se neslyšící mohli vzdělávat pomocí znakového jazyka. Pastoři **Otto Lasius** a **J. F. L. Arnoldi** vytvořili tzv. německou metodu, která vycházela mj. z kritiky francouzské metody. Největším odpůrcem francouzské metody byl **Samuel Heinicke** (1727 - 1790), který německou ryze orální metodu uvedl do praxe. Za jediný možný způsob komunikace s neslyšícími považoval mluvený jazyk (hlavně artikulaci a odezírání). Dokonce nechtěl, aby se jeho žáci nejprve učili číst a psát, protože by prý "ztratili zájem

o mluvení"¹⁷. V roce 1778 inicioval založení ústavu pro hluchoněmé v Lipsku, kde zavedl vyučování neslyšících orální řečí.

Ústavy pro hluchoněmé v Paříži a v Lipsku se staly vzorem pro další nově vznikající ústavy. Do pařížského ústavu vysílali evropští panovníci učitele, aby se tam seznámili s vyučováním neslyšících a učitelé pařížské školy hospitovali ve školách pro neslyšící v zahraničí. Například císař Josef II. vyslal do Paříže arcibiskupova ceremoniáře **Johanna Friedricha Storcka** (1746 – 1823), který po svém návratu do Vídně v roce 1779 otevřel první ústav pro neslyšící v Rakousku-Uhersku. Ve vídeňském ústavu se pod současným vlivem francouzské a německé metody vyvinul speciální výchovně vzdělávací postup, zvaný vídeňská škola. „Ta doporučovala za základní komunikační prostředek písmo a artikulovaná orální řeč se považovala pouze za pomocný prostředek k upevnění psané řeči. Odezírání bylo nahrazeno prstovou abecedou doplněnou posunků.“¹⁸

Krátce po sobě byly založeny školy pro sluchově postižené v Římě (1784) a v Praze (1786).

V ústavu pro neslyšící v Paříži vyučovali také neslyšící. Patrně nejznámější z nich byl **Laurent Clerc** (1785 - 1869), který spolu s americkým duchovním **Thomasem Hopkinsem Gallaudetem** (1787 – 1851) odcestoval do Spojených států. V Hartfordu ve státě Connecticut společně v roce 1817 založili první národní školu pro neslyšící, kde vyučovali podle francouzské metody.¹⁹ Ve Spojených státech amerických byl Clerc prvním neslyšícím učitelem používajícím znakový jazyk. Brzy se školy pro neslyšící objevily i v dalších státech, například roku 1818 v New Yorku, 1820 v Pensylvánii. Do roku 1863 bylo napříč USA otevřeno celkem 22 škol.²⁰

V 19. století některé evropské státy zavedly povinnou školní docházku pro neslyšící (Dánsko roku 1817, Norsko roku 1883, Švédsko roku 1889, Anglie a Wales roku 1893, Německo pak roku 1913). Ve Francii byl roku 1882 vydán zákon o bezplatném vyučování neslyšících a nevidomých.

¹⁷ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1.díl*. Praha : FRPSP, 1997, s. 55.

¹⁸ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002, s. 21.

¹⁹ MÁZEROVÁ, R. *Kultura komunity neslyšících v České republice (Nástin historie komunity neslyšících do roku 1938)*. [online]. c1999, [cit. 2011-02-24]. Dostupné na: http://www.nepocujuci.sk/prispevky/kultura_komunita_cr.pdf, s. 8.

²⁰ *Stručná historie vzdělanosti Neslyšících* [online]. c2010, poslední revize 13.02.2010 [cit. 2011-02-28]. Dostupné na: <<http://www.sign-studio.cz/news/strucna-historie-vzdelanosti-neslysicich1/>>.

Od zavedení dvou různých metod vzdělávání sluchově postižených žáků, francouzské (manuální) a německé (orální), dochází k permanentní konfrontaci zastánců těchto metod. Orální metoda získala své radikální představitele. Byl to především Němec **Johann Baptista Grasser** (1766 - 1841), který v roce 1821 otevřel experimentálně první speciální třídu pro neslyšících při běžné škole v Bayreuthu se snahou integrovat neslyšící děti do škol běžného typu. Tento pokus se ale neosvědčil. Dalším německým oralistou byl **Friedrich Moritz Hill** (1805 - 1874), který vycházel z toho, že dítě se musí nejdříve naučit mluvit a až potom číst a psát. Vytvořil tzv. mateřskou metodu, jejíž základní myšlenkou je fakt, že neslyšící dítě se musí učit mluvit stejně jako dítě slyšící. Anglie měla také svého propagátora orální metody, kterým byl **Thomas Arnold** (1816 - 1897). Ten založil v Northamptonu školu pro neslyšící, která se později změnila na školu střední a dalších 80 let byla jedinou školou pro neslyšící v Anglii. Ve Spojených státech amerických byl hlavním zastáncem oralismu **Alexander Graham Bell** (1847 - 1922), kterému se podařilo místo přístroje na zviditelňování zvuků sestrojít telefon. Z peněz, které dostal za vynález telefonu, založil v roce 1887 centrum pro šíření oralismu v USA The Volta Bureau.²¹

V historii vzdělávání žáků se sluchovým postižením hraje významnou roli založení Gallaudetovy univerzity ve Washingtonu v USA v roce 1857. Ta vznikla na popud **Amose Kendalla** (1789 - 1869) jako Kolumbijský institut pro vzdělávání hluchoněmých a slepých. Prvním ředitelem se stal **Edward Miner Gallaudet** (1837 - 1917), syn zakladatele první školy pro neslyšící ve Spojených státech Thomase Hopkinse Gallaudeta. V roce 1864 udělil prezident Abraham Lincoln Institutu právo udělovat vysokoškolský titul. Škola mnohokrát změnila svůj název a postupně rozšiřovala i nabídku poskytovaného vzdělávání. Svůj dnešní název Gallaudetova univerzita získala až v roce 1986.²²

Rok 1880 byl pro neslyšící rokem přelomovým. 6. září tohoto roku se v italském Miláně konal mezinárodní kongres učitelů hluchoněmých, kde vyvrcholily konflikty mezi reprezentanty francouzské metody a německé metody. Závěrečná usnesení milánského kongresu výrazně ovlivnila vyučování sluchově postižených v Evropě do poloviny 20. století. Naprostá většina učitelů z Evropy i USA totiž hlasovala pro přijetí rezoluce, již byla orální metoda oficiálně prohlášena za základ vyučování

²¹ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1.díl.* Praha : FRPSP, 1997, s. 56-57.

²² HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1.díl.* Praha : FRPSP, 1997, s. 58-59.

neslyšících a tedy jako jediná správná. Výchovně - vzdělávací směry ve 20. století tedy nejvíce ovlivnily orální koncepce.²³

Po milánském kongresu byl významným představitelem čisté orální metody **Johannes Vatter** (1842-1916), ředitel školy pro hluchoněmé ve Frankfurtu nad Mohanem. Vatter vyloučil při vyučování jakýkoliv posunek nebo pohyb ruky. „Základem artikulace se stal nácvik artikulačních prvků. Skládáním těchto prvků se vytvářela hláska. Skupina hlásek vytvářela slabiku a kombinací slabik se tvořilo slovo. Metodika byla propracována do podrobností, ale byly opomenuty zvláštnosti dětské psychiky. Tato vyučovací metoda vyžadovala na dětech příliš mnoho námahy a její výsledky vynaloženému úsilí zdaleka neodpovídaly.“²⁴

Po roce 1920 začali učitelé neslyšících hledat nové postupy. Uplatnila se metoda německého učitele **Constantina Malische** (1860 – 1925), označovaná jako mateřská metoda. Malisch odmítal metodu čisté orální řeči, vylučoval vyvozování izolovaných hlásek, ale kladl důraz na obsah řeči, který je třeba rozvíjet pomocí čtení, psaní a odezírání.

2.2.2 Vzdělávání žáků s vadami sluchu v českých zemích

V Čechách a na Moravě bylo vyučování sluchově postižených žáků ovlivněno jak francouzskou, tak německou metodou vzdělávání. České školy učily pod vlivem Frostovy metody, na Moravě pod vlivem Vatterovy metody. Po 1. světové válce se v československém školství objevily tendence k rozšíření Malischovy metody. Po mezinárodním kongresu učitelů neslyšících v Miláně byla orální řeč v roce 1894 uznána za jediný vyučovací komunikační prostředek ve všech zemských ústavech. Rovněž československé učební osnovy z roku 1919 předepisovaly postup na základě syntetické orální metody. Pozdější učební osnovy z roku 1928 předepisovaly metodu mateřské řeči. Ta byla kombinací Malischovy metody, belgické metody, jejímž představitelem byl Alexander Herlin (1877 – 1930), a doplněna orální syntetickou metodou. Základem mateřské metody je vyučování neslyšícího dítěte od matky stejným způsobem jako dítě slyšící. Se sluchově postiženým dítětem je třeba mluvit, vývoj hlásek nemá začínat jedinou hláskou, ale jejich spojováním a vytvářením dalších hlásek má být abstrahováno ze slova.²⁵

²³ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1.díl.* Praha : FRPSP, 1997, s. 57.

²⁴ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených.* Praha : Karolinum, 2002, s. 22.

²⁵ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených.* Praha : Karolinum, 2002, s. 26-27.

První škola pro žáky s vadami sluchu vznikla v Praze v roce 1786 jako Ústav pro hluchoněmé. Prvním ředitelem byl kněz **Karel Berger** (1743 - 1806), který se naučil vzdělávání hluchoněmých od ředitele vídeňského ústavu Storcka. Ústav měl zpočátku šest žáků ve věku mezi 8 a 36 lety. Vyučovalo se německy pomocí znakového jazyka, někteří žáci se učili i artikulaci. Od roku 1796 neměl ústav ředitele, učitelé se střídali ve funkci prvního učitele, což vyučování příliš neprospívalo. Až roku 1820 byl ředitelem jmenován abbé **Jan Mücke** (1770 - 1840), díky němuž se v ústavu začalo vyučovat i česky. Škola byla rozdělena na německé a české oddělení.

Velký význam pro vzdělávání žáků s vadami sluchu měl páter **Václav Frost** (1814 – 1865), který se stal ředitelem pražského ústavu v roce 1841. Frost uznal znakový jazyk jako mateřský jazyk neslyšících a vytvořil novou metodu, která je nazývána Frostova kombinovaná nebo také pražská. Spočívala v tom, že v některých předmětech se vyučovalo znakovým jazykem a v jiných se jen mluvilo. Frostova metoda byla vlastně předchůdcem dnešní bilingvní metody, která byla ale oficiálně objevena ve Skandinávii až v 60. letech 20. století.

Další významnou osobností byl kněz **Václav Kořátko** (1810 – 1876), další ředitel pražského ústavu pro hluchoněmé. Kořátko napsal první české učebnice pro neslyšící (slabikář, čítanku, sešity mluvnických cvičení a sbírku povídek). Za ředitele Kořátka učil v ústavu **Karel Malý** (1846 – 1916), který zavedl názorné vyučování hláskové řeči. Svou metodu uvedl v roce 1895 v knize Cvičení řeči, dále napsal např. Přírodopis nebo Dějiny vzdělávání hluchoněmých.²⁶

Po Václavu Kořátkovi se v roce 1876 stal ředitelem **Karel Kmoch** (1839 – 1913). Ten zastával názor, že děti od narození neslyšící je třeba vyučovat pomocí znakového jazyka. Kmoch bránil znakový jazyk před orální metodou. Napsal pro žáky Biblický dějepis, který ilustroval neslyšící učitel kreslení Jan Karresch. Ve druhé polovině 19. století totiž v pražském ústavu pro hluchoněmé učilo několik neslyšících učitelů.

Během svého fungování měnil ústav nejméně šestkrát svou adresu. Současnou budovu v Holečkově ulici na pražském Smíchově získala škola v roce 1902. V roce 1919, kdy měl ústav v českém oddělení 85 žáků a v německém 52 žáků, byla budova zabrána a přeměněna na Státní ústav statistický. Ústavu se budova vrátila až o 10 let později. Tehdejší ředitel **Antonín Vetešník** (1869 – 1931) výborně ovládající znakový

²⁶ KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002, s. 26.

jazyk, v roce 1930 zřídil v ústavu první mateřskou školu pro neslyšící v Československu. Po jeho smrti se v roce 1932 stal ředitelem **Alois Novák**, který zrušil německé oddělení a k ústavu připojil První pomocnou školu městskou. Nechal zřídil první oddělení specializované na nedoslýchavé žáky. Novák však neblaze proslul tím, že v ústavu zakázal používat znakový jazyk, čímž na dlouhou dobu udal směr, kterým se vzdělávání žáků se sluchovým postižením mělo vydat.

Po komunistickém převratu byl ústav v roce 1950 převzat do správy Ústředního národního výboru hl. m. Prahy. V této době se zde učilo výhradně orální metodou.²⁷

Na Moravě se o vznik prvního ústavu pro neslyšící zasloužil vrchní rada Zemského soudu v Brně **Josef Dietmann rytíř z Traubenburku** (1761 – 1843). Brněnský továrník František Ess mu odkázal peníze na založení ústavu pro hluchoněmé a slepé, Traubenburk pak ještě uspořádal veřejnou sbírku, čímž získal dostatek peněz a roku 1829 koupil dům v Trnité ulici v Brně. V roce 1832 zde byl otevřen Moravsko-slezský ústav pro hluchoněmé. Ze začátku měl ústav 15 žáků. Prvním učitelem a zároveň ředitelem se stal kněz **Josef Handschuch**. Ústav byl zřízen podle vídeňského vzoru, ale přesto se začalo brzy vyučovat orální metodou. Až do roku 1857 se vyučovalo pouze německy, v tomto roce začal české děti vyučovat česky učitel **Jan Valíček** (1826 – 1916). Ten také vytvořil první čítanku pro neslyšící na Moravě. V roce 1863 byli žáci rozdělení do německých a českých oddělení.

Výrazného rozšíření došel ústav v roce 1865, kdy byla dosavadní budova vyměněna za sousední prostornější dům. V té době zde bylo 55 žáků a žádostí o přijetí stále přibývalo. V roce 1878 byli žáci rozdělení do čtyř oddělení českých a pěti německých. Tehdejší ředitel ústavu **Eduard Partisch** požádal Zemskou politickou správu pro Moravu o provedení soupisu všech neslyšících školou povinných dětí na Moravě. Tímto sčítáním se v roce 1885 zjistilo, že na Moravě je 486 neslyšících dětí bez jakéhokoliv vzdělání. To byl spolu s novým školským zákonem silný podnět k tomu, aby byl zřízen další ústav. V roce 1894 vznikly z tohoto důvodu ústavy pro hluchoněmé v Ivančicích a v Lipníku nad Bečvou. Od té doby zůstaly v brněnském ústavu jen německé děti, české děti se vzdělávaly v nově vzniklých zařízeních.

²⁷ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1. díl*. Praha : FRPSP, 1997, s. 66-73.

Činnost školy byla výrazně ovlivněna 1. světovou válkou, kdy došlo ke znehodnocení uloženého kapitálu, ze kterého byl provoz ústavu financován. Po válce v roce 1919 byl ústav jako vzdělávací instituce zrušen a jeho budova byla zabrána pro státní účely. Vzdělávání neslyšících v Brně bylo obnoveno až v roce 1926, kdy tam byla zřízena jedna třída ivančického ústavu s učitelem **Hubertem Synkem** (1883 – 1950). Synek bývá považován za průkopníka logopedické péče na Moravě, zasloužil se o otevření třídy pro nedoslýchavé děti, napsal publikaci *Náprava řeči*. Třída přežila 2. světovou válku a v 50. letech 20. století se osamostatnila a získala prozatímní budovu. Od roku 1993 sídlí tato škola v Novoměstské ulici v Řečkovících.²⁸

Další vzdělávací instituce na českém území vznikly v roce 1844 v Mikulově (Ústav pro neslyšící děti židovského náboženství), 1858 v Litoměřicích (Diecézní ústav pro hluchoněmé), 1871 v Českých Budějovicích (Diecézní ústav pro hluchoněmé), 1881 v Hradci Králové (Diecézní ústav pro hluchoněmé), 1893 v Horní Krči u Prahy (Útulna pro hluchoněmé dívky a ženy), 1894 v Ivančicích a Lipníku nad Bečvou, 1907 v Šumperku, 1911 ve Valašském Meziříčí, 1913 v Plzni (Ústav pro hluchoněmé), 1916 opět v Praze (První český ústav pro hluchoněmé), 1917 v Praze (První pomocná škola městská pro hluchoněmé), 1920 v Praze (Pokračovací škola pro hluchoněmé), 1922 v Dolní Lukavici u Plzně (Ústav pro hluchoněmé), 1928 v Hradci Králové (Svatojanský ústav pro hluchoněmé dívky), 1930 v Praze (Ústav sociálně zdravotní péče o hluchoněmou mládež), 1930 v Bečyni (Ústav pro hluchoněmé, škole odrostlé dívky), 1939 v Praze (Učebné dílny pro hluchoněmé), 1945 v Praze (Veřejná škola pro nedoslýchavé), 1946 v Praze (Logopedický ústav hl. m. Prahy), 1948 ve Zlíně (Základní odborná škola pro neslyšící), 1954 v Praze (Gymnázium pro mládež s vadami sluchu), 1954 v Kyjově (Škola při ušním, nosním a krčním oddělení nemocnice v Kyjově), 1955 v Liberci (Národní škola a domov pro nedoslýchavé), 1961 v Místku (Jesle pro sluchově postižené), 1982 v Ostravě (Základní škola pro nedoslýchavé), 1992 v Praze (Dvouletá střední škola pro sluchově postižené), 1992 v Brně (obor Výchovná dramatika neslyšících na JAMU), 1993 v Berouně (Institut pro neslyšící), 1994 v Berouně (Střední zdravotnická škola pro sluchově postižené).²⁹

²⁸ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1. díl*. Praha : FRPSP, 1997, s. 74-75.

²⁹ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1. díl*. Praha : FRPSP, 1997, s. 75-100.

2.2.3 Situace v letech 1948 - 1989

Po únoru 1948 byly všechny školy zestátněny. Všechny školy pro žáky se zdravotním postižením, tedy i pro sluchově postižené, byly přejmenovány na Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči. Počátkem roku 1949 došlo k roztřídění sluchově postižených dětí do jednotlivých škol. „Školy pro žáky s vadami sluchu byly rozděleny podle typu sluchového postižení na školy pro nedoslýchavé, pro žáky se zbytky sluchu a pro neslyšící. Do nich byli žáci zařazováni především podle audiogramu.“³⁰ V roce 1978 byla podle nařízení vlády č. 91/1978 Sb. prodloužena školní docházka pro žáky základní školy pro neslyšící, pro žáky se zbytky sluchu a pro nedoslýchavé, stejně jako zvláštních škol pro tyto žáky, na 11 let. V roce 1984 školský zákon č. 29/1984 Sb. povinnou školní docházku opět zkrátil na 10 let. A v roce 1986 vyhláška č. 49/1986 Sb., o školách pro mládež vyžadující zvláštní péči ustanovila v těchto školách povinných 9 ročníků.³¹

2.2.4 Situace po roce 1989

Po revoluci došlo k první zásadní změně ve speciálním školství v roce 1990. Školský zákon č. 171/1990 Sb. byl doplněn v § 3 odst. (2) větou, že neslyšícím se zajišťuje právo na vzdělávání v jejich jazyce s použitím znakové řeči. A o rok později byla vyhláškou MŠMT č. 399/1991 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách zrušena původní kategorizace škol podle stupně postižení a zavedeno jednotné označení Speciální školy pro sluchově postižené.³²

Kromě práva sluchově postižených žáků na vzdělávání prostřednictvím a pomocí znakového jazyka je důležitý posun v integrování těchto žáků do běžných škol. Byly zřízeny nové školy pro sluchově postižené (včetně soukromých, např. 1 MŠ a 2 SŠ), vytvořeny podmínky pro bilingvní metodu vzdělávání, na úrovni středních škol byla vzdělávací nabídka rozšířena o nové maturitní i nematuritní obory vhodné pro přípravu sluchově postižených, navíc byly vytvořeny podmínky pro vysokoškolské studium těchto osob. Byly vydány odborné publikace se surdopedickou tematikou, učebnice a učební texty pro sluchově postižené žáky a metodické materiály pro jejich

³⁰ KOMORNÁ, M. *Systém vzdělávání osob se sluchovým postižením v ČR a specifika vzdělávacích metod při výuce*. Praha : ČKTZJ, 2008, s. 11.

³¹ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1.díl*. Praha : FRPSP, 1997, s. 98.

³² HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1.díl*. Praha : FRPSP, 1997, s. 98-99.

učitele. Významným vývojem prošla i odborná a pedagogická připravenost učitelů žáků se sluchovým postižením.³³

Díky těmto pozitivním změnám ve vzdělávání žáků a studentů se sluchovým postižením po roce 1990 přibývá žáků integrovaných v běžné škole, osob s maturitou a také absolventů vysokoškolských oborů. Zároveň díky možnosti cestovat za hranice naší vlasti a také internetu dochází k většímu přísunu informací, sluchově postižení si mohou navzájem vyměňovat zkušenosti s lidmi ze zahraničí. Získávají tak snadno informace o vzdělávacích, integračních nebo rehabilitačních programech, mohou se dozvědět o novinkách z oblasti rehabilitačních a kompenzačních pomůcek. Navazují kontakty se zahraničními organizacemi, jednotlivé organizace pořádají mezinárodní konference, semináře nebo výměnné akce. Díky tomu se osoby se sluchovým postižením čím dál tím více zapojují do veřejného života a dávají tak o sobě vědět.

Současná vzdělávací politika ve speciálně pedagogickém školství je ovlivňována změnami, které se týkají realizačních forem i obsahové náplně výchovně vzdělávacích koncepcí v této oblasti. Jedná se zejména o vytvoření systému komplexní péče od zjištění sluchové vady až po dospělost, vytvoření otevřeného systému škol pro sluchově postižené, která předpokládá možnost plynulého přechodu žáků do škol běžného typu a naopak, srovnatelnost struktury i obsahu učiva ve školách pro sluchově postižené s odpovídajícími typy běžných škol, volnější koncipování učebních osnov ve speciálním školství s možností volby akreditovaného vzdělávacího programu a specifická opatření jako je prodloužení školní docházky, přípravné ročníky, přípravné kurzy nebo výuka volitelných a nepovinných předmětů.³⁴

2.3 Přehled škol a poradenských zařízení v ČR

Výchovně vzdělávací péči o jedince se sluchovým postižením zajišťuje soustava škol a poradenských zařízení pro sluchově postižené – střediska rané péče, speciálně pedagogická centra, mateřské školy pro sluchově postižené, základní školy pro sluchově postižené, základní školy praktické, základní školy speciální a střední školy pro sluchově postižené (střední odborná učiliště pro sluchově postižené, odborná učiliště pro sluchově postižené, praktické školy pro sluchově postižené, střední odborné

³³ KRATOCHVÍLOVÁ, K. Vzdělávání sluchově postižených. Zpráva z mezinárodní konference. *Speciální pedagogika*. 2007, č. 1-2, s. 112.

³⁴ STAŇKOVÁ, R. *Socializace a srovnání profesního zařazení sluchově postižených dětí ze Základní školy pro sluchově postižené v Ostravě-Porubě a Základní školy pro sluchově postižené v Brně*. Diplomová práce. Brno : Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra speciální pedagogiky, 2007. s. 12.

školy pro sluchově postižené a gymnázium pro sluchově postižené).³⁵ Navíc již téměř 20 let funguje vysokoškolský obor na Divadelní fakultě Janáčkovy akademie múzických umění v Brně Výchovná dramatika pro Neslyšící a od roku 1998 mohou studenti se sluchovým postižením také studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze obor Čeština v komunikaci neslyšících. Tyto dva obory byly otevřeny s ohledem na potřeby sluchově postižených studentů, ale v poslední době tito studenti hojně navštěvují i jiné obory v nabídce vysokých škol.

Kromě zařazení žáka do školy pro sluchově postižené může zákonný zástupce dítěte uvažovat i o integraci, která se stává stále častější formou vzdělávání. Integrace žáka je však možná pouze na základě doporučení školského pedagogického zařízení. Žák může být individuálně integrován v běžné mateřské, základní či střední škole nebo skupinově, kdy je v běžné škole vytvořena třída pro skupinu žáků. Podle § 3 odst. 4 vyhlášky č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných se „žák se zdravotním postižením přednostně vzdělává formou individuální integrace v běžné škole, pokud to odpovídá jeho potřebám a možnostem a podmínkám a možnostem školy.“ Pro žáka individuálně integrovaného, případně také pro skupinově integrovaného stanoví škola individuálně vzdělávací plán. Škola musí také podat žádost o souhlas se zřízením funkce asistenta pedagoga. „Hlavními činnostmi asistenta pedagoga jsou pomoc žákům při přizpůsobení se školnímu prostředí, pomoc pedagogickým pracovníkům školy při výchovné a vzdělávací činnosti, pomoc při komunikaci se žáky, při spolupráci se zákonnými zástupci žáků a komunitou, ze které žák pochází.“³⁶ Pokud se škole nepodaří asistenta pedagoga sehnat, mohou zákonní zástupci zajistit dítěti osobního asistenta, jehož náplň práce je potom totožná s náplní práce asistenta pedagoga. Integrace je vhodná hlavně pro žáky s lehčím sluchovým postižením, kteří využívají sluchadel nebo pro žáky s kochleárním implantátem.

2.3.1 Střediska rané péče

Raná péče je sociální služba zakotvená v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. V § 54 odst. 1 je uvedeno, že „Raná péče je terénní, popřípadě ambulantní služba poskytovaná dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně

³⁵ vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, § 5, písm. b, f.

³⁶ vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, § 7, odst. 1.

postižené, nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivé sociální situace. Služba je zaměřena na podporu rodiny a podporu vývoje dítěte s ohledem na jeho specifické potřeby.“ Odst. 2 říká, že „služba obsahuje tyto základní činnosti: výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

Střediska rané péče začala vznikat po roce 1990. V současné době v České republice funguje jedno středisko rané péče pro sluchově postižené –v Praze od roku 2001 s působností na území Čech, které má od roku 2004 pobočku i v Olomouci s působností na Moravě. Byla zřízena Federací rodičů a přátel sluchově postižených, o.s. (FRPSP), která sídlí v Praze 5 – Stodůlkách a nazývají se Střediska rané péče Tamtam. Střediska rané péče poskytují sociální služby rané péče rodinám, které mají děti do šesti let se závažným postižením sluchu nebo postižením vývoje řeči. „Služby jsou určeny také pro rodiče se sluchovým postižením bez ohledu, zda jejich dítě slyší nebo ne. Cílem je posílit rodinu tak, aby překonala všechny nelehké situace, které jí při výchově dítěte potkají a aby její fungování a vztahy mezi jednotlivými členy rodiny byly co nejméně narušeny. Rodiny, které nemají předchozí zkušenost se sluchovým postižením, potřebují zpočátku hlavně velkou podporu, přesvědčení o zvládnutelnosti situace a přísun informací, ze kterých mohou čerpat inspiraci pro rozvoj svého dítěte.“³⁷ To jsou základní principy práce Středisek rané péče Tamtam.

Služby rané péče jsou zajišťovány speciálními pedagogy, psychology a sociálními pracovníky, kteří musí projít rekvalifikačním kurzem poradce rané péče, akreditovaným MPSV. Poradci provázejí děti a jejich rodiny obdobím od stanovení diagnózy až k nástupu do předškolního zařízení. Pomáhají rodinám s řešením aktuálních problémů týkajících se odborných vyšetření, kompenzačních pomůcek, komunikačního systému, sociálních potřeb, rodinných vztahů a výchovných a vzdělávacích otázek. Služby jsou poskytovány formou pravidelných konzultací v rodinách v rozmezí 4 - 6 týdnů. V případě zájmu může rodina dostat kontakt na jinou rodinu, se kterou si může předávat zkušenosti. Středisko také zapůjčuje dětem vhodné pomůcky a hračky, rodičům odbornou literaturu.

Veškeré standardní služby jsou poskytovány zdarma. Středisko klienty nevyhledává, rodina musí Středisko sama kontaktovat. Rodiny mohou využívat i další

³⁷ *Středisko rané péče Tamtam* [online]. c2009, [cit. 2011-03-12]. Dostupné na: http://www.tamtam-praha.cz/o_nas.php?page=vitame_vas.

služby, které FRPSP nabízí. Jedná se o setkávání rodičů a dětí, ambulantní logopedické, psychologické, pedagogické a sociální poradenství nebo nácvik a přípravu na sluchová vyšetření. FRPSP pořádá také týdenní pobytové akce pro rodiny s nejmenšími dětmi, odborně zaměřené semináře a akce pro děti.³⁸

2.3.2 Speciálně pedagogická centra (SPC)

Činnost speciálně pedagogických center upravuje vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Podle § 6 odst. 1 „centrum poskytuje poradenské služby žákům se zdravotním postižením a žákům se zdravotním znevýhodněním integrovaným ve školách a školských zařízeních, žákům se zdravotním postižením a žákům se zdravotním znevýhodněním ve školách, třídách, odděleních nebo studijních skupinách s upravenými vzdělávacími programy, žákům se zdravotním postižením v základních školách speciálních a dětem s hlubokým mentálním postižením.“ V odst. 3 se uvádí, že „činnost centra se uskutečňuje ambulantně na pracovišti centra a návštěvami pedagogických pracovníků centra ve školách a školských zařízeních, případně v rodinách, v zařízeních pečujících o žáky se zdravotním postižením.“

Speciálně pedagogická centra pro sluchově postižené, stejně jako střediska rané péče, zahájila svou činnost na začátku 90. let 20. století. Jsou to školská poradenská zařízení zřizovaná při základních školách pro sluchově postižené. Poskytují služby žákům se sluchovým postižením, jejich zákonným zástupcům, školám a školským zařízením. Provádějí depistáž dětí s vadami sluchu, zajišťují včasnou surdopedickou intervenci a volí vhodnou rehabilitační metodu, která by podpořila rozvoj komunikačních schopností dětí se sluchovým postižením. K dalším úkolům speciálně pedagogických center patří sociální poradenství rodinám, metodická pomoc pedagogům žáků s vadami sluchu, příp. pedagogům integrovaných žáků (pomoc s vypracováním individuálního vzdělávacího plánu, informace o kompenzačních pomůckách, zapůjčení didaktického materiálu a odborné literatury), výchovně vzdělávací péče o děti raného a předškolního věku (sluchová výchova, orální a vizuálně motorická komunikace, nácvik odezírání, smyslová výchova, individuální logopedická péče apod.).³⁹ Speciálně

³⁸ *Středisko rané péče Tamtam* [online]. c2009, [cit. 2011-03-12]. Dostupné na: http://www.tamtam-praha.cz/o_nas.php?page=vitame_vas.

³⁹ HORÁKOVÁ, R. *Uvedení do surdopedie*. In: PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno : Paido, 2006, s. 136-137.

pedagogické centrum pořádá odborné semináře a kurzy znakového jazyka pro rodinné příslušníky a pedagogy a diagnostické pobyty pro děti.

2.3.3 Mateřské školy pro sluchově postižené

Mateřské školy pro sluchově postižené jsou zřízeny při všech základních školách pro sluchově postižené, tzn. v Praze (celkem 3 MŠ), Plzni, Českých Budějovicích, Liberci, Hradci Králové, Brně, Olomouci, Ostravě, Ivančicích, Kyjově, Valašském Meziříčí a Frýdku-Místku. A v Praze 5 – Stodůlkách funguje při FRPSP ještě Bilingvální mateřská škola pro sluchově postižené Pipan. Některé mateřské školy využívají metodu orální komunikace, jiné totální komunikaci nebo bilingvální přístup. Mateřské školy pro sluchově postižené plní některé specifické úkoly nad rámec běžných mateřských škol, mezi něž patří např. reedukace či edukace sluchu, rozvíjení zrakového vnímání, zaměřené na nácvik odezírání, tvoření a rozvíjení hlasu, rozvíjení řeči a snaha vytvořit u dětí kladný vztah k mluvení, začátky čtení pomocí globální metody, navazování komunikace a dosažení funkční komunikace s využitím neverbálních prostředků (mimiky, gestikulace, znakového jazyka).⁴⁰

2.3.4 Základní školy pro sluchově postižené

V předchozí kapitole jsem vyjmenovala všechna města, kde se nachází mateřské a tedy i základní školy pro sluchově postižené. Vzhledem k nedostatečnému pokrytí celé republiky a v důsledku toho, že ne pro všechny žáky jsou školy snadno dostupné, jsou součástí škol i internáty, na kterých děti a žáci, kteří nemohou dojíždět, tráví celý pracovní týden. Tento fakt často negativně ovlivní vztahy dítěte s rodinou.

Podle §46 odst. 3 školského zákona č. 561/2004 Sb. může být základní vzdělávání pro žáky se zdravotním postižením, kteří se vzdělávají ve třídách nebo školách s upraveným vzdělávacím programem, prodlouženo na deset ročníků. Některé školy vyučují podle upravených osnov a výukové metody jsou modifikovány podle vzdělávacích potřeb jednotlivých žáků.

Základní školy pracují podle rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV). Ten upravuje i podmínky pro vzdělávání žáků se zdravotním postižením, tedy i se sluchovým postižením. RVP je východiskem pro tvorbu školních vzdělávacích programů (ŠVP), které tvoří každá škola. „Vytvořené ŠVP jsou podkladem pro tvorbu individuálních vzdělávacích plánů (IVP). Na úrovni ŠVP je

⁴⁰ HORÁKOVÁ, R. *Uvedení do surdopedie*. In: PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno : Paido, 2006, s. 137.

možné přizpůsobit a upravit vzdělávací obsah základního vzdělávání pro tyto žáky tak, aby bylo dosahováno souladu mezi vzdělávacími požadavky a skutečnými možnostmi těchto žáků. Ze stejného důvodu je možno stanovit i odlišnou délku vyučovací hodiny. Do ŠVP se zařazují speciální vyučovací předměty a předměty speciálně pedagogické péče odpovídající speciálním vzdělávacím potřebám žáků. Jde zejména o logopedickou péči, znakový jazyk, komunikační a sociální dovednosti apod. ŠVP současně uvádí, jakých kompenzačních a didaktických pomůcek, speciálních učebnic, výukových programů je ve vzdělávání využíváno.⁴¹ Mezi všeobecné podmínky pro vzdělávání žáků se sluchovým postižením lze tedy podle RVP zařadit: možnost upravit časovou dotaci či obsah učiva u některých předmětů, nižší počet žáků ve třídě, zařazení předmětů nebo oblastí speciálně pedagogické péče (např. logopedická péče, sluchová výchova, řečová výchova), možnost žáka vybrat si metodu vzdělávání (orální program, bilingvální program nebo program totální komunikace) a s tím související rozvoj orálních a manuálních komunikačních systémů, znalost problematiky sluchového postižení všemi pedagogy, používání speciálních metod ve výuce, odlišný přístup ve výuce jazykových předmětů (zaměření se především na písemnou podobu jazyka), možnost nahradit u žáka/ů část ŠVP jiným vzdělávacím obsahem v případě, že ten lépe vyhovuje vzdělávacím možnostem žáka/ů, umožnit ve třídě působení asistenta pedagoga⁴², který je většinou rodilým mluvčím českého znakového jazyka. Mimo to jsou školy pro sluchově postižené vybaveny technickými a kompenzačními pomůckami (speciálně upravené třídy, indukční smyčky, počítače, přehrávače, dataprojektory), žáci používají běžné i speciální učebnice, které jsou názornější, didaktické pomůcky, výukové programy a další.

Hlavním specifikem vzdělávání žáků se sluchovým postižením je samozřejmě jiný přístup v oblasti komunikace. Orální metoda jako model vzdělávání byla na základních školách pro sluchově postižené dlouho upřednostňována. Dnes však již „z výzkumů vyplývá, že na českých školách pro sluchově postižené převažuje model totální komunikace.“⁴³ Některé školy, např. v Brně nebo Ostravě se začínají profilovat jako školy s bilingválním přístupem. Tyto školy však „neuplatňují pouze bilingvální

⁴¹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. c2007, [cit. 2011-03-15]. Dostupné na: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf, s. 108.

⁴² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. c2007, [cit. 2011-03-15]. Dostupné na: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf, s. 109.

⁴³ KRATOCHVÍLOVÁ, K. Vzdělávání sluchově postižených. Zpráva z mezinárodní konference. *Speciální pedagogika*. 2007, č. 1-2, s. 113.

model“, ale mají „spíše třídy s bilingválním modelem vzdělávání“, kde „se vychází z potřeb žáků a přání rodičů.“⁴⁴

2.3.5 Střední školy a střední odborná učiliště

Do roku 1991 měli absolventi základních škol pro sluchově postižené velmi omezený výběr oborů středních škol a středních odborných učilišť. Maturitní obory byly v celém Československu pouze 2 – gymnázium v Praze, které bylo určeno především nedoslýchavým studentům a Střední průmyslová škola oděvní v Kremnici na Slovensku. Střední odborná učiliště nabízela studium v Praze a v Brně na řemeslných oborech. V dnešní době se již nabídka středoškolského studia rozšířila. Kromě gymnázia mohou absolventi základních škol studovat maturitní obory hotelnictví a turismus, asistent zubního technika, technicko-administrativní pracovník (Praha), předškolní a mimoškolní pedagogika, reprodukční grafik pro média (Hradec Králové), informační technologie (Brno), hotelnictví (Olomouc), elektronické počítačové systémy, počítačové systémy a aplikovaná elektrotechnika (Valašské Meziříčí). Výběr výučních oborů je dnes také široký a to jak na středních odborných učilištích ukončených výučním listem, tak na odborných učilištích ukončených závěrečnou zkouškou. Absolventi středních odborných učilišť mohou pokračovat na nástavbovém studiu ukončeném maturitou, např. obor společné stravování (Praha), dřevařská a nábytkářská výroba, podnikání (Hradec Králové), společné stravování, podnikání (Olomouc).

2.3.6 Možnost studia na vysoké škole

Jak jsem již zmínila, přímo pro neslyšící jsou určeny 2 vysokoškolské obory – Čeština v komunikaci neslyšících na FF UK v Praze a Výchovná dramatika pro Neslyšící na DF JAMU v Brně. Většina univerzit je nakloněna studiu osob se zdravotním postižením na běžných oborech. Při univerzitách proto fungují střediska nebo kanceláře pro studenty se speciálními potřebami, které těmto studentům jejich studium značně usnadňují. Např. Kancelář pro studenty se speciálními potřebami na Univerzitě Karlově v Praze poskytuje informace o studiu a poradenství uchazečům s postižením, provází již přijaté studenty jejich studiem, koordinuje asistence při studiu, připomínkuje stavební úpravy univerzitních budov, každoročně vydává informační

⁴⁴ KRATOCHVÍLOVÁ, K. Vzdělávání sluchově postižených. Zpráva z mezinárodní konference. *Speciální pedagogika*. 2007, č. 1-2, s. 113.

brožuru pro studenty a další.⁴⁵ Každá fakulta UK má navíc kontaktní osobu, která spolupracuje se studenty, vyučujícími, Kanceláři, studijním oddělením a katedrami a informuje je o speciálních potřebách těchto studentů. V roce 2008 vydala UK opatření rektora č. 25/2008 s názvem Minimální standardy podpory poskytované studentům a uchazečům o studium se speciálními potřebami na Univerzitě Karlově. Cílem je „umožnit všem studentům a uchazečům o studium, bez ohledu na povahu a stupeň jejich postižení, rovný přístup ke vzdělání, rozvoji jejich osobnosti, talentu, tvůrčích, intelektuálních i tělesných schopností v rozsahu jejich plného potenciálu.“⁴⁶ Tento dokument mimo jiné definuje uchazeče o studium a studenta se speciálními potřebami jako uchazeče nebo studenta, „který vzhledem k vrozené nebo získané povaze svého zdravotního stavu vyžaduje modifikaci přijímacího řízení, studijních podmínek, odstranění fyzických překážek, popř. jiné zvláštní úpravy prostor Univerzity za účelem úspěšného průběhu studia.“ Patří sem tedy i uchazeči a studenti se sluchovým postižením. Těm je umožněna v rámci podpory studentů se speciálními potřebami v průběhu studia modifikace jednotlivých kontrol studia s ohledem na individuální potřeby studenta a modifikace studijních podmínek a prostředí. Úprava studijních podmínek studentů s vadou sluchu zahrnuje možnost studovat podle individuálního studijního plánu, výuku v prostorech, které vyhovují sluchově postiženým studentům (např. odhlučněné místnosti), předání osnov předmětu, popř. studijních materiálů před zahájením výuky, zajištění tlumočnicků nebo zapisovatelů, pořizování záznamu či využívání asistenta při studiu.⁴⁷

V Brně při Masarykově univerzitě funguje Středisko Teiresiás – středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky. Jeho úkolem je zajišťovat, aby studijní obory byly v největší možné míře přístupné také studentům se zrakovým, sluchovým a tělesným postižením. Studentům se sluchovým postižením nabízí ve výuce služby tlumočnicka nebo zapisovatele a navíc výuku některých předmětů přímo ve znakovém jazyce. Zároveň však pokládá za nezbytné, aby absolvent se sluchovou vadou znal český i cizí jazyk (alespoň písemně) a aby byl schopen diskutovat o svém oboru bez pomoci tlumočnicka (opět alespoň formou písemné komunikace). V roce 2009 získala Masarykova univerzita titul Škola bez bariér 2009 od Výboru dobré vůle –

⁴⁵ *Kancelář pro studenty se speciálními potřebami*. [online]. c2008, poslední revize 18. 3. 2011 [cit. 2011-03-18]. Dostupné na: <http://www.cuni.cz/UK-297.html>.

⁴⁶ *Opatření rektora č. 25/2008*. [online]. c2008, poslední revize 18. 3. 2011 [cit. 2011-03-18]. Dostupné na: <http://www.cuni.cz/UK-3053.html>.

⁴⁷ *Opatření rektora č. 25/2008*. [online]. c2008, poslední revize 18. 3. 2011 [cit. 2011-03-18]. Dostupné na: <http://www.cuni.cz/UK-3053.html>.

Nadace Olgy Havlové za nejvstřícnější přístup ke studentům se zdravotním postižením.⁴⁸

2.4 Komunikační kód

Ve většinové společnosti čeká na osoby se sluchovým postižením nejvíce překážek kvůli jejich odlišnému způsobu komunikace. Dalo by se říct, že nedoslýchaví lidé se část řečené informace dozví pomocí sluchadel a část získají díky odezírání, takže vlastně rozumí. Ale tak jednoduché to není. Je známo, že ne všichni nedoslýchaví umí funkčně odezírat a ti, kteří tuto dovednost ovládají, mohou mít velmi zkreslené vnímání řečeného. O tom však více např. v publikaci Věry Strnadové Hádej, co říkám aneb odezírání je nejisté umění. Neslyšící lidé komunikující znakovým jazykem zase velmi často nemají takovou znalost českého jazyka, aby stoprocentně porozuměli psanému textu. Problematické je proto například podepisování smluv a dalších dokumentů, kde je třeba textu rozumět nebo orientace v lékařských či jiných zprávách psaných odborným jazykem. Pro takové situace je vždy lepší objednat si předem tlumočníka. Stejná potíž se projevuje při čtení nejrůznějších předpisů, jako jsou třeba zákony či jiná ustanovení, jejichž znění je každý člověk povinen znát. Z těchto omezení mnohdy plyne zdeformované povědomí o světě, které může sluchově postiženým lidem a jejich okolí přinášet různá nedorozumění. Pokud budou lidé se sluchovým postižením využívat všech dostupných prostředků pro zdokonalení komunikace a porozumění a zároveň slyšící lidé projevovali vstřícnost, vzájemné pochopení je nasnadě.

2.4.1 Tlumočnické služby

Tlumočnické služby jsou sociální službou ukotvenou v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Podle § 56 odst. 1 jsou tlumočnické služby „poskytované osobám s poruchami komunikace způsobenými především smyslovým postižením, které zamezuje běžné komunikaci s okolím bez pomoci jiné fyzické osoby.“ Mohou být terénní nebo ambulantní. Služba obsahuje tyto základní činnosti: zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.⁴⁹

Tlumočení pro neslyšící zahrnuje tři různé činnosti, které se liší náplní a preferencí způsobu komunikace klienta se ztrátou sluchu. Jedná se o tlumočení znakového jazyka, transliterace znakované češtiny (tj. převod z mluveného jazyka

⁴⁸ KŘEŠŤANOVÁ, L. Masarykova univerzita – škola bez bariér. *GONG*. 2009, č. 11-12, s. 38-39.

⁴⁹ zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 56, odst. 2.

do znakované češtiny a naopak⁵⁰) a vizualizace mluvené češtiny (tj. zřetelná artikulace, aby bylo umožněno odezírání⁵¹). Jak už bylo zmíněno výše, tlumočnicka si může neslyšící objednat i na překlad textu do znakového jazyka. Od tlumočnicka se vyžaduje celoživotní vzdělávání v oboru tlumočnických služeb a dodržování etického kodexu tlumočnicků znakového jazyka.⁵²

V České republice existují tři organizace sdružující tlumočnický pro neslyšící: Česká společnost tlumočnicků znakového jazyka (ČSTZJ), Organizace tlumočnicků znakového jazyka (OTZJ) a Česká komora tlumočnicků znakového jazyka (ČKTZJ). Jejich zastřešující organizací je Národní rada tlumočnicků a lektorů znakového jazyka (NRTLZJ), která vznikla s cílem větší jednotnosti tlumočnicků. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka (ČKTZJ) se zaměřuje především na vzdělávání tlumočnicků, realizuje certifikační vzdělávací program pro tlumočnický znakového jazyka akreditovaný MPSV ČR.

Na tlumočnicka mají neslyšící osoby právo, a to „při návštěvě lékaře, vyřizování úředních záležitostí a při zajišťování dalších nezbytných potřeb“.⁵³ „Neslyšícím, kterým byly z důvodu úplné nebo praktické hluchoty přiznány mimořádné výhody II. stupně (průkaz ZTP) nebo III. stupně (průkaz ZTP/P), jsou tlumočnické služby při soudním řízení poskytovány bezplatně.“⁵⁴ „Neslyšícím žákům středních škol a neslyšícím studentům vyšších odborných škol a vysokých škol, kterým byly z důvodu úplné nebo praktické hluchoty přiznány mimořádné výhody II. stupně (průkaz ZTP) nebo III. stupně (průkaz ZTP/P), jsou tlumočnické služby poskytovány bezplatně.“⁵⁵ Stejně tak je uvedeno v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, že tlumočnické služby se poskytují bez úhrady nákladů.⁵⁶

Tlumočnické služby poskytuje řada organizací po celé republice. Například Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR svými službami pokrývá všechny kraje, v Praze poskytuje tlumočnické služby mimo jiné Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící (CZTN), v Brně Centrum denních služeb pro sluchově postižené nebo Unie neslyšících Brno, v Břeclavi Spolek neslyšících Břeclav, v Olomouci Oblastní unie neslyšících Olomouc, v Jihlavě Jihlavská unie neslyšících, v Plzni Plzeňská unie

⁵⁰ ŠEBKOVÁ, H. *Průvodce základní tlumočnickou terminologií*. [online]. c2010-2011 [cit. 2011-03-21]. Dostupné na: <http://www.cktjz.com/terminologie>.

⁵¹ zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, § 6, odst. 4.

⁵² viz. Příloha č. 1 Etický kodex tlumočnicků znakového jazyka

⁵³ zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, § 8, odst. 1.

⁵⁴ zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, § 8, odst. 2.

⁵⁵ zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, § 8, odst. 3.

⁵⁶ zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 72, písm. d.

neslyšících, v Hradci Králové Hradecký spolek neslyšících. Celorepublikovou působnost má rovněž online tlumočení, které poskytuje o. s. Agentura pro neslyšící (APPN), o níž bude pojednáno dále.

Tlumočení si musí klient předem objednat (standardně 3 dny před), nejjednodušší je elektronicky, musí uvést kdy, v kolik hodin, kde a na co tlumočnicka potřebuje. Nejčastěji jsou tlumočníci přítomni u lékaře, u soudu, na úřadě, v bance, ve škole či v zaměstnání, ale také na svatbách a pohřbech, nejrůznějších kurzech, přednáškách nebo zkouškách i na překlad dokumentů a telefonních hovorů.

2.4.2 Kompenzační pomůcky

Za kompenzační pomůcky jsou považovány všechny pomůcky, které určitým způsobem vynahrazují nějakou vadu nebo postižení. Lidem se sluchovým postižením kompenzační pomůcky pomáhají zmírnit komunikační bariéru. Pro nedoslýchavé jsou určeny zejména nejrůznější typy sluchadel, indukční smyčky, zesilovače pro indukční smyčky, individuální zesilovače, telefonní přístroje se zesílením zvuku či pojítka s infračerveným a rádiovým přenosem. Neslyšící děti mají možnost kochleární implantace, u které je předpoklad, že dětem navrátí sluch. Pro neslyšící i nedoslýchavé jsou určeny pomůcky jako signalizace dveřního zvonku, světelné nebo vibrační budíky, teletext a skryté titulky v televizním vysílání. Ještě nedávno se pro dálkové spojení běžně používaly psaní telefony, faxy, případně přídatné nebo faxmodemové karty k počítači, které umožnily změnit počítač v psací telefon nebo fax. Tyto pomůcky jsou dnes již nahrazeny mobilními telefony a počítači s internetem. Internet nabízí snadnou a rychlou komunikaci díky e-mailům, komunikačním programům a sociálním sítím, mobilní telefony zase rychlé spojení pomocí krátkých textových zpráv.

Třídy ve školách pro sluchově postižené bývají odhlučněny a akusticky upraveny pomocí závěsů, linolea a dalších materiálů pohlcujících zvuk. Kromě toho se ve třídách používají kompenzační pomůcky usnadňující vnímání mluvené řeči nedoslýchavým žákům. Jedná se o pojítka s infračerveným a rádiovým přenosem nebo indukční smyčky. Pojítka obsahují mikrofon a vysílačku, které má u sebe učitel a přijímač a sluchátka, které má žák a slouží k zesílení zvuku. Indukční smyčka je také zařízení zesilující zvuk, a její součástí je drát ovinutý kolem místnosti. Indukční smyčku

lze zapojit na výstup zesilovače, který zesiluje zvuk mikrofonu, televizoru, CD nebo DVD přehrávače.⁵⁷

Některé pomůcky, např. sluchadla, jsou plně hrazena zdravotní pojišťovnou, na jiné, uvedené v příloze č. 4 k vyhlášce č. 182/1991 Sb.⁵⁸, je podle § 33 této vyhlášky poskytován jednorázový příspěvek na opatření zvláštních pomůcek.

⁵⁷ BAREŠOVÁ, J.; HRUBÝ, J. *Didaktické a technické pomůcky pro sluchově postižené v MŠ a ZŠ*. Praha : Septima, 1999, s. 15-18.

⁵⁸ viz. Příloha č. 2 Příloha č. 4 k vyhlášce č. 182/1991 Sb.

3 Zaměstnávání osob se sluchovým postižením

V důsledku nevhodných vyučovacích postupů získávali žáci základních škol se sluchovým postižením podstatně nižší vzdělání než jejich slyšící vrstevníci, což ovlivnilo jejich další vzdělávání. Díky tomu šla většina těchto absolventů na učební obory, kterých nebyl velký výběr. Muži se vyučili v oborech klempíř, malíř pokojů, čalouník, krejčí, obuvník nebo strojní mechanik, ženy měly možnost vyučit se čalounicí, krejčovou nebo obuvnicí. Když se situace po roce 1989 zlepšila a otevíraly se nové studijní obory a začaly se aplikovat nové vzdělávací postupy, mnoho z těchto lidí již nemělo chuť ani kapacitu se začít znovu učit. Novým přístupem ke vzdělávání žáků a studentů s vadou sluchu tak dostali šanci příslušníci mladší generace, kteří měli možnost vystudovat střední školy a pokračovat studiem na vysoké škole.

Lidé se sluchovým postižením, především střední a starší generace, patří do rizikové skupiny ohrožené nezaměstnaností. Úřady práce ale neevidují uchazeče o zaměstnání podle jednotlivých postižení, takže není možné zjistit, jaká je míra nezaměstnanosti osob se sluchovým postižením. Někteří sluchově postižení jen těžko nacházejí pracovní uplatnění, dlouhou dobu jsou vedeni na úřadu práce či pracují jako pomocné síly nebo vykonávají práci tzv. na černo. Navíc „klesá poptávka po manuálních pracovních místech, která nevyžadují velkou kvalifikaci. Tato místa až dosud tvořila převažující pracovní příležitosti pro sluchově postižené.“⁵⁹ Přitom pracovních míst vhodných pro lidi s vadou sluchu není málo. Omezení spočívá zejména v nemožnosti telefonovat, avšak tam, kde mohou nedostatky sluchového vnímání nahradit zrakem, se uplatňují dobře. Zaměstnavatelé se často obávají přijmout osoby s vadou sluchu, protože neví, jak s nimi komunikovat a svazují je předsudky, že lidé se sluchovým postižením mají nízké vzdělání a že vlastně nic neumí. Zároveň nechtějí přidělovat práci sobě ani dalším kolegům tím, že se budou učit s novým zaměstnancem komunikovat a kooperovat. Stejně tak úřady práce příliš nevychází vstříc uchazečům o práci s vadou sluchu. Konkurence na trhu práce však v dnešní době výrazně ztěžuje hledání zaměstnání lidem bez postižení, natož lidem se znevýhodněním. Větší možnosti jsou tradičně ve větších městech, kde bývají i rozsáhlejší komunity lidí se sluchovým postižením.

Zaměstnání zprostředkovávají kromě již zmíněných úřadů práce i různé personální agentury nebo agentury práce. V dnešní době ale stále více lidí používá

⁵⁹ KUDA, R.; ČERVENKOVÁ, A. Problematika zaměstnanosti osob se sluchovým postižením. *INFO ZPRAVODAJ*. 2005, č. 1, s. 12.

pro vyhledávání pracovních pozic také internet. Díky internetu si mnozí lidé s vadou sluchu mohou i vydělávat, pokud vykonávají práci z domova, ke které je potřeba pouze počítač s připojením na internet.

V této kapitole se zmíním o právech a povinnostech zaměstnavatelů a o nástrojích vedoucích k vyšší zaměstnanosti lidí se sluchovým postižením.

3.1 Práva a povinnosti zaměstnavatelů

Zaměstnavatelé se mohou obracet na úřady práce s žádostí o informace a poradenství v oblasti zaměstnávání lidí se zdravotním postižením nebo v případě spolupráce při vytváření pracovních míst vhodných pro tyto osoby.⁶⁰ Zaměstnavatelům zaměstnávajícím více než 50 % osob se zdravotním postižením z celkového počtu svých zaměstnanců se poskytuje příspěvek na podporu zaměstnávání těchto osob. Příspěvek náleží zaměstnavateli měsíčně ve výši skutečně vynaložených mzdových nákladů na zaměstnance v pracovním poměru, který je osobou se zdravotním postižením, včetně pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a pojistného na veřejné zdravotní pojištění, které zaměstnavatel za sebe odvedl z vyměřovacího základu tohoto zaměstnance, nejvýše však 8 000 Kč.⁶¹

Zaměstnavatelé jsou povinni spolupracovat s úřadem práce při zajišťování pracovní rehabilitace a v rámci možností rozšiřovat možnost zaměstnávání osob se zdravotním postižením.⁶² Zaměstnavatelé s více než 25 zaměstnanci jsou navíc povinni zaměstnávat osoby se zdravotním postižením ve výši 4 % z celkového počtu zaměstnanců. Tuto povinnost mohou splnit i odebíráním výrobků nebo služeb od zaměstnavatelů zaměstnávajících více než 50 % zaměstnanců se zdravotním postižením, zadáváním zakázek těmto zaměstnavatelům, odebíráním výrobků nebo služeb chráněných pracovních dílen, zadáváním zakázek těmto subjektům, odebíráním výrobků nebo služeb od osob se zdravotním postižením, které jsou osobami samostatně výdělečně činnými a nezaměstnávají žádné zaměstnance, nebo zadáváním zakázek těmto osobám.⁶³ Povinnost zaměstnávat osoby se zdravotním postižením se však dodržovat příliš nedaří. Zaměstnavatelé totiž mohou tuto zákonnou povinnost splnit i odvodem do státního rozpočtu, což ve většině případů také dělají. Za každou nezaměstnanou osobu se zdravotním postižením, odvádí zaměstnavatel 2,5 násobek

⁶⁰ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 79.

⁶¹ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 78, odst. 1, 2.

⁶² zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 80.

⁶³ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 81, odst. 1, 2.

průměrné měsíční mzdy ročně. Zde je ukázka, v jakých částkách se odvod do státního rozpočtu pohybuje:

Počet zaměstnanců	Povinný podíl OZP	Odvod do státního rozpočtu v Kč
50	2	118 326,-
200	8	473 304,-
1000	40	2 366 520,-
5000	200	11 832 600,-

Průměrná mzda za rok 2010 byla 23 665 Kč, tedy 59 163 Kč ročně za jednoho zaměstnance se zdravotním postižením.⁶⁴

Vzorem pro zaměstnavatele by mohla být jedna skandinávská studie. Ta byla provedena mezi 1300 firmami, které zaměstnávaly skoro 6000 zaměstnanců se zdravotním postižením a jasně prokázala, že tito lidé patří k nejlepším, nejobětavějším a nejvíce ochotným pracovníkům.⁶⁵ „Na druhé straně sluchově postižení často nejsou se svou prací spokojeni a mnohdy si svého místa neváží. Výsledkem je poměrně značná fluktuace, jejíž příčiny je nutno hledat již při volbě povolání.“⁶⁶

3.2 Pracovní rehabilitace

Zaměstnání může zájemcům o práci zprostředkovat podle § 14 odst. 3 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti buď úřad práce, nebo pracovní agentury. Úřad práce vede evidenci osob se zdravotním postižením. Tyto osoby mají podle § 69 odst. 1 tohoto zákona právo na pracovní rehabilitaci, kterou zabezpečuje úřad práce ve spolupráci s pracovními rehabilitačními středisky nebo jinými institucemi. Pracovní rehabilitace je souvislá činnost zaměřená na získání a udržení vhodného zaměstnání osoby se zdravotním postižením, kterou na základě její žádosti zabezpečují úřady práce a hradí náklady s ní spojené. Osoba, která má zájem o pracovní rehabilitaci, musí podat žádost, jejíž součástí je doklad osvědčující, že se jedná o osobu se zdravotním postižením. Úřad práce sestaví individuální plán pracovní rehabilitace s ohledem na zdravotní stav zájemce, schopnost vykonávat zaměstnání a kvalifikaci zájemce a s ohledem na situaci na trhu práce.⁶⁷ „Pracovní rehabilitace zahrnuje zejména poradenskou činnost zaměřenou na volbu povolání, volbu zaměstnání nebo jiné

⁶⁴ Proč se vyplatí zaměstnávat OZP. [online]. c2008 [cit. 2011-03-26]. Dostupné na: <http://www.nfozp.cz/index.php?typ=NFA&showid=15>.

⁶⁵ SVOBODOVÁ, B. Práce je šance lidsky žít. *Můžeš*. 2008, č. 5, s. 12.

⁶⁶ KUDA, R.; ČERVENKOVÁ, A. Problematika zaměstnanosti osob se sluchovým postižením. *INFO ZPRAVODAJ*. 2005, č. 1, s. 15.

⁶⁷ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 69, odst. 2, 4.

výdělečné činnosti, teoretickou a praktickou přípravu pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost, zprostředkování, udržení a změnu zaměstnání, změnu povolání a vytváření vhodných podmínek pro výkon zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti.⁶⁸

3.3 **Rekvalifikace**

Pokud osoba se sluchovým postižením z důvodu lepšího uplatnění na trhu práce vyžaduje zvýšení nebo změnu kvalifikace, může se přihlásit na rekvalifikační kurz. „Rekvalifikací se rozumí získání nové kvalifikace a zvýšení, rozšíření nebo prohloubení dosavadní kvalifikace, včetně jejího udržování nebo obnovování. Za rekvalifikaci se považuje i získání kvalifikace pro pracovní uplatnění fyzické osoby, která dosud žádnou kvalifikaci nezískala.“⁶⁹ Rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání a zájemců o zaměstnání zajišťuje úřad práce na základě dohody s rekvalifikačním zařízením. „Za účastníka rekvalifikace hradí úřad práce náklady rekvalifikace a může mu poskytnout příspěvek na úhradu prokázaných nutných nákladů spojených s rekvalifikací.“⁷⁰ „Rekvalifikace může být prováděna i u zaměstnavatele v zájmu dalšího pracovního uplatnění jeho zaměstnanců.“⁷¹ Lidem se sluchovým postižením se díky rekvalifikaci zvyšují jejich šance na získání nového zaměstnání. Kurzy mohou navštěvovat ti, kteří mají nízké vzdělání, ti, kteří ztratili zaměstnání a chtějí pracovat v jiném oboru nebo ti, kteří pracovali v jiném oboru než ve kterém se vyučili a chtějí se ke své původní profesi vrátit. Speciální rekvalifikační programy pro sluchově postižené občany ale u jednotlivých úřadů práce téměř neexistují.

Rekvalifikační kurzy bývají pro osoby se sluchovým postižením bezplatné a bývají spolufinancovány Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR. V České republice působí Iniciativa Společenství EQUAL, která podporuje vývoj a prosazování nových nástrojů boje se všemi formami diskriminace a s nerovnostmi na trhu práce a podporuje projekty s tímto zaměřením. Např. v Praze jsou v rámci projektu KARAVANA, který byl zahájen v roce 2008, realizovány rekvalifikační kurzy počítačové grafiky pro neslyšící. Cílem je jak vyškolení absolventů, tak zejména příprava budoucích neslyšících lektorů počítačové grafiky pro neslyšící.⁷²

⁶⁸ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 69, odst. 3.

⁶⁹ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 108, odst. 1.

⁷⁰ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 109, odst. 1.

⁷¹ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 110, odst. 1.

⁷² *Boj s diskriminací a nerovnostmi na trhu práce*. [online]. c2006, poslední revize 28. 2. 2008 [cit. 2011-03-26]. Dostupné na: <http://www.equalcr.cz/clanek.php?lg=1&id=706>.

Dalším projektem, který podpořila Iniciativa Společenství EQUAL je Celoživotní vzdělávání neslyšících určený osobám se sluchovým postižením různého věku, který probíhá od roku 2006. Projekt obsahuje mimo jiné kurz pro přípravu neslyšících elektrikářů, rekvalifikační a rehabilitační kurz Základy obsluhy osobního počítače, práce s internetem a elektronickou poštou akreditovaný MŠMT, e-learningový kurz počítačové grafiky a licenční kurz neslyšících trenérů lehké atletiky, plavání a kopané.⁷³

3.4 Chráněné pracovní místo

Chráněné pracovní místo je pracovní místo vytvořené zaměstnavatelem pro osobu se zdravotním postižením na základě písemné dohody s úřadem práce. Musí být provozováno nejméně po dobu dvou let ode dne sjednaného v dohodě. Na vytvoření chráněného pracovního místa poskytuje úřad práce zaměstnavateli příspěvek za podmínky, že zaměstnavatel nemá daňové nedoplatky ani nedoplatek na pojistném. Úřad práce může uzavřít dohodu o poskytnutí příspěvku na vytvoření chráněného pracovního místa i s osobou se zdravotním postižením, která se rozhodne vykonávat samostatnou výdělečnou činnost.⁷⁴

3.5 Chráněná pracovní dílna

Chráněná pracovní dílna je pracoviště, vymezené na základě dohody s úřadem práce, které zaměstnává minimálně 60 % osob se zdravotním postižením. Stejně jako chráněné pracovní místo musí být i chráněná dílna provozována po dobu nejméně 2 let. Na vytvoření chráněné pracovní dílny poskytuje úřad práce zaměstnavateli příspěvek za stejných podmínek jako chráněné pracovní místo.⁷⁵

Osoby se sluchovým postižením, které u nás pracují v chráněných dílnách, jsou osoby s kombinovaným postižením.

3.6 Podporované zaměstnávání

Podporované zaměstnávání je služba určená lidem s určitým znevýhodněním na trhu práce, kteří chtějí získat a udržet si placené zaměstnání v běžném pracovním prostředí. Patří do služby sociální rehabilitace, která je sociální službou podle § 70 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. „Sociální rehabilitace je soubor specifických činností směřujících k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti

⁷³ Projekt EQUAL. [online]. c2006 [cit. 2011-03-26]. Dostupné na: <http://proplnyzivot.osu.cz/>.

⁷⁴ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 75, odst. 1, 3, 9.

⁷⁵ zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 76, odst. 1, 3.

osob, a to rozvojem jejich specifických schopností a dovedností, posilováním návyků a nácvikem výkonu běžných, pro samostatný život nezbytných činností alternativním způsobem využívajícím zachovaných schopností, potenciálů a kompetencí. Sociální rehabilitace se poskytuje formou terénních a ambulantních služeb, nebo formou pobytových služeb poskytovaných v centrech sociálně rehabilitačních služeb.⁷⁶

Smyslem podporovaného zaměstnávání je vyrovnání příležitostí pro pracovní uplatnění lidí, kteří mají z důvodu zdravotního nebo jiného znevýhodnění ztížený přístup na otevřený trh práce. Zároveň je podporované zaměstnávání i službou pro zaměstnavatele, jimž poskytuje potřebnou podporu, aby mohli člověka s postižením zaměstnat. Tímto způsobem podporované zaměstnávání napomáhá integraci lidí s postižením do pracovního prostředí. Služba se poskytuje na základě smlouvy s poskytovatelem služby podporovaného zaměstnávání. V rámci služby je poskytováno poradenství a podpora při plánování kariéry, při vyhledávání vhodného pracovního místa, podpora při uzavírání pracovněprávního vztahu a podpora po uzavření pracovněprávního vztahu. Ta probíhá zejména formou pracovních asistencí, kdy pracovní asistent dochází se zaměstnancem na pracoviště a podporuje ho v nácviku pracovních činností, v komunikaci s ostatními zaměstnanci a v orientaci na pracovišti. Služba je tak efektivní i v tom, že nácvik neprobíhá před nástupem do zaměstnání, ale přímo na pracovišti. Poskytovaná podpora je čistě individuální a flexibilně přizpůsobená jak potřebám klienta, tak potřebám zaměstnavatele. V průběhu trvání pracovního poměru se míra podpory postupně snižuje. Služba podporovaného zaměstnávání je časově omezena na 2 roky, v případě potřeby je možné ji prodloužit.

Podporované zaměstnávání vzniklo ve Spojených státech, od 80. let 20. století se začalo prudce rozvíjet i v Evropě. V České republice začaly být služby podporovaného zaměstnávání poskytovány v roce 1995, lidem se sluchovým postižením až v roce 2006 se vznikem Agentury profesního poradenství pro neslyšící, o. s. Službu poskytují nevládní neziskové organizace, které jsou financovány převážně z grantů a z finančních prostředků EU. Zastřešující organizací a zároveň garantem kvality je Česká unie pro podporované zaměstnávání, která prosazuje a obhajuje podporované zaměstnávání jako soubor nutných služeb, sdružuje poskytovatele služeb podporovaného zaměstnávání a podporuje vznik a rozvoj nových poskytovatelů této služby.⁷⁷

⁷⁶ zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 70, odst. 1.

⁷⁷ *Souhrnná metodika podporovaného zaměstnávání*. Praha : Rytmus, 2005, s. 9-22.

Služby podporovaného zaměstnávání poskytuje mnoho organizací po celé České republice. Převážně jsou však poskytovány lidem s mentálním postižením, duševním onemocněním či sociálním znevýhodněním, méně pak lidem s tělesným, zrakovým, kombinovaným či sluchovým postižením. Osobám se sluchovým postižením je určena Agentura pro neslyšící, o. s., která poskytuje mimo podporované zaměstnávání i další služby.

3.6.1 Agentura pro neslyšící, o. s. (APPN, o. s.)

Agentura pro neslyšící, o. s. (bývalý název Agentura profesního poradenství pro neslyšící se stal nepřesným, protože APPN již poskytuje více služeb, nezaměřuje se jen na problematiku zaměstnávání; rovněž "neslyšící" v názvu je zavádějící, APPN své služby poskytuje osobám s různým stupněm sluchového postižení) vznikla v roce 2006, když tento projekt získal podporu Evropského sociálního fondu. Ze začátku poskytovala službu podporující osoby se sluchovým postižením v hledání zaměstnání a udržení se v něm. V rámci pracovního poradenství to byly služby: podporované zaměstnávání, krátkodobé profesní poradenství, intervence, job kluby a telefonické vyřizování. Později APPN rozšířila svoje služby o poradenství online, tlumočnickou službu online a právní poradnu. V roce 2010 přibyla služba tlumočnická pohotovost a tlumočnická služba online začala fungovat nonstop. Kromě těchto služeb mohou lidé se sluchovým postižením využít bezplatně internet nebo se zapsat do kurzů angličtiny nebo počítačů. Pro potřeby této práce jsem se v APPN zajímala zejména o fungování služeb podporovaného zaměstnávání a krátkodobého profesního poradenství.

Podporované zaměstnávání je služba pracovního poradenství, která umožňuje osobám se sluchovým postižením získat a udržet si zaměstnání na otevřeném trhu práce. Vychází z individuálních potřeb uchazečů a jejich představ o vlastním pracovním uplatnění. Vede klienty k aktivnímu přístupu k vlastnímu pracovnímu uplatnění. Cílem podporovaného zaměstnávání je najít a udržet si stále pracovní místo v běžném pracovním prostředí a zároveň zvýšit úroveň dovedností potřebných k získání a udržení si zaměstnání. Cílovou skupinou jsou osoby se sluchovým, případně kombinovaným postižením ve věku 16 – 65 let, ovládající český jazyk nebo český znakový jazyk, které jsou nezaměstnané nebo zaměstnané, ale které chtějí změnit zaměstnání. Služba je poskytována ambulantně v prostorách APPN a terénně doprovodem na smluvené pracovní pohovory, popřípadě pracovní asistencí v zaměstnání. Klient musí dodržovat

podmínky spolupráce ⁷⁸, jinak může být smlouva vypovězena. Podporované zaměstnávání je časově omezeno na 2 roky, aby mohla být služba poskytována a využívána co nejefektivněji. Lze ji však využít opakovaně, pokud je to v zájmu zachování pracovního místa nebo nalezení nového místa. Pro vstup do služby je třeba zaplatit jednorázový poplatek 200 Kč.

Krátkodobé profesní poradenství je služba vhodná pro osoby, které nevyžadují dlouhodobější podporu při hledání zaměstnání ani po nástupu do zaměstnání. Cílem služby je krátkodobá podpora při hledání pracovního uplatnění a poradenství v oblasti pracovně právních vztahů. Stejně jako služba podporovaného zaměstnávání se poskytuje ambulantně v prostorách APPN i terénně doprovodem na domluvené pracovní pohovory nebo pracovní asistencí v zaměstnání. Tato služba je časově omezena na 3 měsíce, lze ji však využít opakovaně (maximálně dvakrát v kalendářním roce) a je bez poplatku. V případě, že klient zjistí, že potřebuje intenzivnější podporu, může přejít do služby podporovaného zaměstnávání.

Podle slov ředitelky APPN o. s. Marie Horákové eviduje APPN za rok 2010 celkem 115 klientů využívajících služby podporovaného zaměstnávání (61 klientů) a krátkodobého profesního poradenství (54 klientů), z toho 55 osobám se podařilo zprostředkovat zaměstnání. Od roku 2006 již díky APPN našlo zaměstnání celkem 232 osob. Zhruba pro 80 % lidí, kteří využijí těchto služeb a podaří se jim najít zaměstnání, je toto zaměstnání dlouhodobé.

APPN v současné době zaměstnává 2 pracovní konzultanty, kteří jsou v případě potřeby zároveň pracovními asistenty. Ti vyhledávají potenciální zaměstnavatele a kontaktují je. Za více než 5 let fungování agentury již mají vytvořenou síť zaměstnavatelů, spolupracují i s dalšími organizacemi, které poskytují službu podporované zaměstnávání (např. o. s. Rytmus nebo o. s. FOSA) a vyměňují si s nimi potřebné informace. APPN se daří nacházet volná pracovní místa zejména ve velkých firmách, které zaměstnávají i osoby s jiným zdravotním postižením (např. hotely Four Seasons, Mövenpick nebo Don Giovanni, restaurace McDonald's a KFC, prodejny Marks & Spencer nebo Alza.cz). Co se týče uchazečů o zaměstnání, tak mírně převažují muži (cca 53%), věk klientů se pohybuje mezi 20 a 55 lety, a jsou zejména neslyšící, ale i nedoslýchaví a ohluchlí. Komunikace klienta s pracovním konzultantem tedy ve většině případů probíhá ve znakovém jazyce, ovšem vždy záleží na klientovi, jaký

⁷⁸ viz. Příloha č. 3 Pravidla spolupráce v programu Podporované zaměstnávání v APPN, o. s.

komunikační kód preferuje, někteří nedoslýchaví a ohluchlí používají v komunikaci v APPN také mluvenou nebo psanou řeč. Uchazeči jsou kvalifikovaní zejména v oborech vyžadujících výuční list. Proto také největší zájem mají o zaměstnání na pozicích jako skladník, řemeslník, úklidový pracovník, kadeřnice, krejčová, doplňovač zboží, obsluha v McDonald's, popřípadě administrativní pracovník. V případě, že klient nastoupí do zaměstnání a potřebuje ještě podporu na pracovišti, může s ním do zaměstnání krátkodobě docházet pracovní asistent, což je buď pracovní konzultant nebo dobrovolník. Doba zapracování klienta vždy záleží na jeho potřebách a dovednostech. Nejdelší asistence v zaměstnání trvala asi jeden měsíc. Komunikace zaměstnance s kolegy a nadřízeným probíhá hlavně psanou formou, pomocí odezírání, někdy také zaměstnanec přímo ze svého pracoviště komunikuje přes program Skype nebo ooVoo s pracovními konzultanty nebo tlumočníky, kteří mu rozhovor tlumočí. Může se také stát, že se v zaměstnání objeví nějaký problém, který nesouvisí s komunikací, závisí na dovednostech a zaučení klienta. Zaměstnanec se sluchovým postižením nemá žádné výhody nebo úlevy, je třeba na něj nahlížet jako na běžného zaměstnance.

Uchazeči o zaměstnání využívají v APPN kromě služeb podporovaného zaměstnávání a krátkodobého profesního poradenství také služeb intervence, job klubu a telefonického vyřizování. Intervence je služba pro osoby se sluchovým postižením, které si zaměstnání samy vyhledaly a vybraly. Probíhá formou konzultací, kdy pracovní konzultant domluví pracovní pohovor a pracovní asistenci při pohovoru i v první den nástupu do zaměstnání. Job klub je skupinové setkání klientů programů podporované zaměstnávání a krátkodobé profesní poradenství, kde získávají informace a dovednosti potřebné pro nalezení a udržení zaměstnání. Telefonické vyřizování je služba pro osoby, které potřebují zavolat na inzerát. Klient řekne pracovnímu konzultantovi, co chce vyřídit, ten hovor sám vyřídí a poté klientovi sdělí podstatné informace.

V případě, že si chce klient sám hovor vyřídit, může využít tlumočnickou službu online. Ta funguje tak, že se člověk se sluchovým postižením spojí pomocí programu Skype, ooVoo nebo MSN s tlumočnickem APPN, který klientovi telefonický hovor tlumočí. Klient se sám ptá, sám odpovídá, sám vede rozhovor. Tlumočnickou službu mohou lidé se sluchovým postižením využívat nejen při hledání zaměstnání, ale i při komunikaci se svými kolegy a nadřízeným, v případě, že se potřebují objednat k lékaři, zatelefonovat na úřad apod. Mohou také službu využít při překladu českého textu do českého znakového jazyka nebo při korektuře textu v českém jazyce. Tuto

službu mohou využívat také slyšící lidé, pokud se potřebují dorozumět s lidmi se sluchovým postižením. Každý den je uskutečněno kolem 40 tlumočených hovorů. V APPN pracuje 7 tlumočnicků online, kteří se střídají. V jeden moment je přítomen vždy jen 1 tlumočnick online.

Pro nouzové situace slouží služba tlumočnická pohotovost, která funguje od 20:00 do 4:00 hodin. Zájemce v nouzi (např. nehoda, krádež, akutní případ apod.) kontaktuje tlumočnicka sms zprávou, kde popíše, co se stalo a co je třeba vyřešit. Poté se oba mohou připojit přes webkameru přes program Skype nebo ooVoo a domluvit podrobnosti. Cílem tlumočnické pohotovosti je zajistit rychlou a dostupnou pomoc. Mohou ovšem nastat takové situace, které budou vyžadovat spíše asistenci, než jen tlumočení, a v tomto případě tlumočnick přijede na místo. Tlumočnickou pohotovost zajišťuje jeden tlumočnick.

Lidé se sluchovým postižením mají také možnost obrátit se na APPN s žádostí o právní poradenství zejména v oblasti pracovního, občanského, obchodního a trestního práva. Velkou výhodou pro klienty jsou nízké ceny za právní úkony, které dosahují ve srovnání s cenami v advokátních kancelářích pouhých 10%. Klientům jsou k dispozici 2 právní poradci, kteří v roce 2010 poskytli konzultace v celkové délce 203 hodin.⁷⁹

Kromě široké škály služeb APPN realizuje i různé projekty. V roce 2008 se podílela na vzniku sady 6 DVD, které byly vytvořeny v rámci projektu Minimum neslyšícího podnikatele. Disky obsahují základní informace ve znakovém jazyce potřebné k zahájení a výkonu podnikatelské činnosti. Témata jednotlivých DVD jsou Podnikatelský záměr a jeho analýza, Právní rámec podnikání, Pracovněprávní aspekty podnikání, Financování, účetnictví a daně, Základy managementu firmy a Podnikání v EU. Projekt byl podpořen z Evropského sociálního fondu, státního rozpočtu České republiky a rozpočtu hl. m. Prahy.⁸⁰

Jak už bylo řečeno, žádná jiná organizace služby takového rozsahu pro lidi se sluchovým postižením kromě o. s. APPN neposkytuje.

⁷⁹ rozhovor s ředitelkou APPN, o.s. Marií Horákovou a pracovní konzultantkou Olivii Jindrovou provedený 28. 1. 2011; e-mail od Olivie Jindrové z 8. 2. 2011; www.appn.cz; HORÁKOVÁ, M. Narozeniny APPN. *GONG*. 2010, roč. XXXVIII, č. 9-10, s. 14.; HORÁKOVÁ, M. APPN a rok 2010. *GONG*. 2011, roč. XXXIX, č. 1-3, s.15.

⁸⁰ *Minimum neslyšícího podnikatele*. [online]. c2007, poslední revize 2008 [cit. 2011-04-01]. Dostupné na: <http://mnp.appn.cz/radime-v-podnikani/5.zaklady-managementu.html>.

Praktická část

V praktické části představuji tři případové studie osob se sluchovým postižením a na závěr uvádím výsledky několika průzkumů jako srovnání s prezentovanými kasuistikami.

4 Případové studie

Případová studie je typem kvalitativního výzkumu, jehož smyslem je podrobné zkoumání a porozumění jednomu nebo několika případů. Patří mezi samostatné a spolehlivé výzkumné strategie, které se uplatňují v řadě sociálních věd. Základem případového šetření musí být sběr skutečných dat vztahujících se k objektu výzkumu, tzn. případu. Případ je integrovaný systém s vymezenými hranicemi (prostorové i časové), tzn. měl by být analyzován ve své komplexnosti. Každé zkoumané hledisko je nahlíženo jako součást celého systému, ne jako izolovaná část. Rozkrýváním vztahů mezi těmito součástmi dochází k vysvětlování podstaty případu. V případové studii se usiluje o komplexní porozumění případu v jeho přirozeném prostředí. Pro získání relevantních údajů by měl výzkumník využít všechny dostupné informační zdroje a metody sběru dat. Při případové studii se nelze spoléhat na náhodný výběr případů, ale je nutné vybrat osoby tak, aby měly vlastnosti, které chce badatel sledovat.

Pro moje šetření jsem vybrala tzv. mnohonásobnou případovou studii, která zkoumá více případů. Chtěla jsem postihnout detailně celý dosavadní život aktérů a na základě výsledků poskytnout vhled do jiných případů, které mají stejné nebo podobné znaky jako zkoumané případy.⁸¹

4.1 Zkoumaný vzorek

Vybírala jsem různorodé osobnosti, u kterých společným znakem byl určitý stupeň sluchového postižení a stálé zaměstnání. Mimo to jsem zjišťovala rodinné poměry v dětství a v současnosti, absolvované školy a typ vyučovacích metod. Potom jsem se zaměřila na pracovní kariéru, kde jsem zkoumala proces hledání si zaměstnání a následné pracovní zařazení, a případnou nezaměstnanost. Zajímala mě také forma komunikace na pracovišti a případné využití podpůrných služeb. V závěru jsem se ptala na pracovní úspěchy, výhled do budoucna a na odlehčení jsme mluvili o trávení volného času.

⁸¹ ŠVAŘÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007, s. 97, 98, 100, 103, 106.

U všech oslovených osob byla dodržena pravidla anonymity a jednotlivé případové studie byly účastníkům předány ke kontrole a schválení.

4.2 Metody

Pro svůj empirický výzkum jsem zvolila jako hlavní metodu rozhovor. „Předností rozhovoru je bezprostřední kontakt výzkumníka se zkoumanou osobou. To mu umožňuje pružnější reakci na odpovědi respondenta, dává mu příležitost k doplňujícím a upřesňujícím dotazům, a tak ke zjištění nejen obecných, ale pro daného jedince charakteristických údajů, které by jinými technikami zjistil jen velice těžko.“⁸² Rozhovor jsem použila polostrukturovaný. Připravila jsem si hlavní otázky a podotázky. Před započítím rozhovoru jsem se snažila se s danou osobou předem seznámit, abych získala její důvěru. Jeden rozhovor jsem zvládla bez tlumočnicka, jeden mi částečně tlumočila kamarádka a u jednoho jsem téměř nerozuměla, takže mi tlumočil kamarád. Během rozhovoru jsem prováděla písemný záznam odpovědí, který jsem později přepracovala do formy případové studie.

Kromě metody rozhovoru jsem využila také pozorování, a to jak v souvislosti s prováděným rozhovorem, tak i v průběhu výkonu práce oslovených osob.

4.3 Cíl

Všichni lidé, ty se sluchovým postižením nevyjímaje, jsou ve svém životě ovlivněni rodinným prostředím, později školou, vrstevníky, případným pobytem na internátě, způsobem komunikace, oborem studia či svými zájmovými aktivitami. Tyto všechny vlivy, a mnoho dalších, působí na osobnost člověka, jak slyšícího, tak neslyšícího. Cílem tohoto výzkumu je utvořit náhled na situaci dospělých lidí se sluchovým postižením a to především zjištěním jejich vzdělávacích a pracovních zkušeností se zohledněním důležitých ovlivňujících faktorů.

4.4 Samotné případové studie

4.4.1 Muž F.

Osobní údaje

F. se narodil se v roce 1974 v Písku, od narození těžce nedoslýchavý. Je ženatý, manželka je rovněž těžce nedoslýchavá, mají 2 slyšící děti.

Rodinná anamnéza

⁸² PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha : Karolinum, 1998. s. 124.

Pochází z úplné rodiny, má o 3 roky mladšího bratra – rodiče i bratr jsou slyšící. Během dětství se rodina často stěhovala kvůli práci otce (výškové práce), nakonec se usadila v Čelákovících.

Školní anamnéza

Rodiče u F. preferovali orální metodu. F. navštěvoval od 4 do 6 let Mateřskou školu pro sluchově postižené v Praze 5 – Radlicích. F. nemá na toto období příliš dobré vzpomínky, protože pobýval na internátu. V MŠ byly slyšící učitelky, které vyučovaly jedinečně orální metodou. F. se však naučil znakový jazyk konfrontací s ostatními dětmi v MŠ a na internátu.

Od 6 let chodil F. do Základní školy pro sluchově postižené rovněž v Praze 5 – Radlicích. To již bydlel s rodinou v Praze. Tato škola byla v té době zavedena jako škola pro děti, které mají převážnou nebo úplnou ztrátu sluchu. F. sice nebyl tento případ, ale paní logopedka rozhodla, že patří do ZŠ do Radlic. Měl ale spíše navštěvovat ZŠ v Praze 2 – Ječné ulici, která byla určena pro děti nedoslýchavé. Ve škole v Radlicích se vyučovalo orální metodou, děti musely mít ruce za zády, aby nemohly používat znakový jazyk, ten byl totiž ve vyučování zakázán. F. byl ve škole spokojený, až na 2.stupni ZŠ se objevila šikana proti jeho osobě, to se pak bál chodit do školy. Během základní školy docházel na kroužek pantomimy.

Po základní škole nastoupil na Střední odborné učiliště pro sluchově postižené v Praze 5 – Smíchově, obor pánský krejčí. V té době (rok 1989/1990) nebyl velký výběr středních škol a učilišť pro sluchově postižené, nebylo moc informací o vzdělávání, reforma vzdělávání sluchově postižených měla přijít až za 3 roky. F. se tedy učil pánským krejčím, ale úroveň vzdělání byla nízká, učivo jednoduché, jednalo se spíše o opakování učiva ze základní školy. Během učení se naučil opravovat oděvy, vytvářet střihy a šít jednodušší oděvy. Po 3 letech obdržel F. výuční list, zanedlouho poté byla škola zrušena. Škola zajišťovala učňům malé přivýdělnky – opravy oblečení, látek, šití návleků pro nemocnice, fotbalových dresů apod. Na SOU se F. poprvé setkal s počítačem – základy počítačů měl jako vyučovací předmět a ještě si udělal počítačový rychlokurz u kamaráda.

Pracovní kariéra

Ještě ve škole dostal kontakt na svého budoucího zaměstnavatele. Jednalo se o ateliér, který šil kostýmy na zakázku, zejména pro divadla. Kvůli této práci si musel udělat živnostenský list. F. neustále šil kalhoty, nezvládal to ale dostatečně rychle a přesně a navíc dostával málo peněz, takže dal po měsíci výpověď.

Hned ale nastoupil jinam – do České televize, kde pracoval v letech 1993-1997. Práci našel díky svému strýci, který zde pracoval. Nejdříve byl F. přijat jen na brigádu, po nějaké době začal pracovat na plný úvazek. Náplní jeho práce byl sociologický výzkum – zabýval se analýzami sledovanosti jednotlivých pořadů. Nejprve se ještě nepracovalo na počítači, když se poté všechny údaje daly na společnou síť, přibyla F. práce.

Po 4 letech práce v České televizi odešel F. studovat do Brna na Janáčkovu akademii múzických umění, obor Výchovná dramatika pro Neslyšící. Jelikož se jednalo o obor určený studentům se sluchovým postižením, na přednáškách slyšících pedagogů byl vždy přítomen tlumočnick.

Po ukončení bakalářského studia začal F. pracovat v Praze v divadle Minor, kde společně se slyšícími studenty připravoval divadelní vystoupení. Vedle toho vedl v Centru volného času pro sluchově postižené v Praze 5 – Stodůlkách počítačové kurzy, kroužek dramatické výchovy pro děti a pro matky na rodičovské dovolené. V ZŠ pro sluchově postižené v Ječné ulici vedl v rámci Pražského spolku Neslyšících kroužek pantomimy. A přijal místo v České televizi na částečný úvazek. Po půl roce na něj vedení v České televizi začalo tlačit, aby odešel nebo pracoval na plný úvazek, takže od té doby pracuje v České televizi na plný úvazek.

Shrnutí

V zaměstnání nepocítuje žádné výrazné znevýhodnění kvůli svému postižení. F. umí odezírat, pokud však nerozumí nebo někdo nerozumí jemu, využívá e-mailu nebo psaní na papír. S kolegy i nadřízeným vychází dobře, problém bývá na schůzích, tam F. nemá šanci porozumět, o čem se mluví.

F. se podařilo si práci vždy najít bez potíží. Nikdy nebyl evidován úřadem práce ani personální agenturou, nikdy ani nevyužil služeb o.s. APPN nebo jiné podobné organizace. F. tvrdí, že nikdy v práci nepocítil diskriminaci z důvodu svého postižení.

Zájmy

Ve volném čase se F. věnuje pantomimě – vystupuje s pantomimickou skupinou Nepanto, nebo sportu (lezení, vodní sporty, turistika).⁸³

⁸³ případová studie vznikla na základě rozhovoru provedeného ve dnech 16. a 23. 9. 2010

4.4.2 Žena I.

Osobní údaje

I. se narodila v roce 1974 v Praze, od narození neslyšící. Je vdaná, její manžel je těžce nedoslýchavý, kvůli I. se zdokonalil ve znakovém jazyce. V současné době plánují miminko.

Rodinná anamnéza

Matce bylo v době narození I. 31 let. Byla nedoslýchavá (rodiče měla slyšící). Vyučila se pánskou krejčovou v Středním odborném učilišti v Brně. Pracovala jako zámečnice v ČKD, později jako prodavačka v potravinách.

Otci bylo 35 let, byl neslyšící, I. je tak neslyšící již 5. generace. Otec se vyučil zámečníkem v Středním odborném učilišti pro sluchově postižené v Praze 5 – Radlicích. Pracoval jako zámečník v Metrostavu.

I. má 2 nevlastní neslyšící sestry. Doma všichni komunikovali znakovým jazykem, pouze babička z matčiny strany mluvila.

Školní anamnéza

Od 9 měsíců do 3 let navštěvovala I. jesle (se slyšícími dětmi), protože její matka musela z finančních důvodů pracovat. Od 3 let pak I. chodila do mateřské školy pro sluchově postižené v Praze 2 – Ječné ulici, kde vydržela rok. V této mateřské škole se vyučovalo orální metodou a navíc děti musely být schopny rozeznávat odkud přichází zvuk, což neslyšící I. samozřejmě zvládnout nemohla. Přestoupila do mateřské školy pro sluchově postižené v Praze 5 – Radlicích, kde se sice také využívalo orální metody, ale děti se nemusely otáčet po zvuku, učitelé byli stabilně na jednom místě a děti mohly snadno odezírat.

Po mateřské škole zůstala I. v Radlicích, kde v 6 letech nastoupila do základní školy pro sluchově postižené. Ve třídě bylo 10 žáků, všichni byli neslyšící, avšak v hodinách nesměli používat znakový jazyk, mohli pouze mluvit a odezírat. Učitelé totiž znakový jazyk neovládali. I. chodila také na logopedii, ale logopedka žáky za všechno chválila, stejně tak jako učitelé, kteří svým žákům rozuměli a jejich chyby v artikulaci neopravovali.

Koncem základní školy doporučila třídní učitelka I., že by se mohla vyučit keramičkou. Obor keramik tehdy fungoval ve slovenské Kremnici. I. ale chtěla chodit na obor pánská krejčová. Její matka totiž šila a naučila to I., kterou to moc bavilo. Také ráda kreslila, navrhovala a toužila se stát módní návrhářkou. Nastoupila tedy na Střední

odborné učiliště pro sluchově postižené v Praze 5 - Smíchově, obor pánská krejčová. Ve třídě byli pouze 3 žáci. Učili se podle velmi redukovaných osnov, I. se toho ve škole moc nenaučila. Alespoň s komunikací to bylo lepší. Někteří učitelé uměli znakový jazyk, takže výuka probíhala jak v českém jazyce, tak v českém znakovém jazyce. Na začátku prvního ročníku přišla sametová revoluce, ale podmínky studia se nijak nezměnily. Krátkou dobu poté, co I. školu absolvovala, byla škola zrušena. Během letních prázdnin si I. přivydělávala úklidem v nemocniční laboratoři, kde pracovala její matka.

Pracovní kariéra

Po vyučení začala I. hned pracovat v soukromé firmě jako dámská a pánská krejčová. Zaměstnání našla přes matky kamarádku, která se znala s ředitelem této firmy. Ve firmě bylo zaměstnaných již několik neslyšících osob, takže s komunikací nebyly žádné problémy. I. však odešla po měsíci a půl kvůli nízkému platu.

Hned ale dostala práci v Paláci kultury, kde pracoval její otec jako údržbář. Tam I. vzali jako uklízečku do kasina. I. byla spokojená, vyhovovala jí práce v pohybu, také s kolegy a nadřízeným se dobře dorozuměla – pomocí psaní, mluvení a odezírání. Po smrti otce (2 roky po jejím nástupu do práce) podala výpověď, protože nedokázala pracovat tam, kde jí ho to neustále připomínalo.

Další zaměstnání získala pomocí bývalé spolužačky, která pracovala v hotelu Barceló na Praze 4. Tam přijali I. jako pokojskou. Po roce a půl byla část zaměstnanců včetně I. převedena pod úklidovou firmu, která nabízela nižší mzdu. I. tam vydržela ještě další 4 roky, ale poté kvůli malému výdělku i náročné práci (např. zvedání postelí) odešla. Většina pokojských byla ukrajinské národnosti, ale některé uměly základy znakového jazyka, s jinými se I. dorozuměla pomocí odezírání.

V době, kdy I. uvažovala o podání výpovědi, jí někdo doporučil hotel Four Seasons, který se právě v Praze otevíral. I. se tam ucházela o místo, 3x absolvovala přijímací pohovor za pomoci matky, která jí tlumočila. Nabídli jí místo uklízečky, uklízela kanceláře, šatny, chodby apod. Po 8 letech práce přišla hospodářská krize, která způsobila propouštění zaměstnanců. I. si myslí, že měla být také propuštěna, ale pouze ji přemístili na oddělení stewarding, kde dodnes pracuje. Její náplní práce je zajišťovat čistotu a servis v restauraci pro hosty, v jídelně pro zaměstnance, také se stará o nádobí, tzn. obsluhuje myčky nádobí nebo myje nádobí ručně. V hotelu Four Seasons si I. pochvaluje slušný příjem, který je dvojnásobný oproti hotelu Barceló. Také tam pracuje dalších 5 neslyšících, mimo jiné i I. spolužák ze středního odborného učiliště, který je

zde zaměstnán na stejné pozici jako I. Někteří slyšící zaměstnanci projevují zájem o znakový jazyk a kulturu Neslyšících, I. několik z nich základům znakového jazyka naučila. I. je v hotelu spokojená, za 10 let práce u této nadnárodní společnosti byla odměněna notebookem.

Shrnutí

Během svojí pracovní kariéry nebyla nikdy nezaměstnaná, nikdy nevyužila služeb úřadu práce, personální agentury, o.s. APPN ani jiné organizace, která pomáhá lidem znevýhodněným na trhu práce. Vždy se jí podařilo si zaměstnání najít i bez této podpory. Rovněž nikdy nepocítila žádné diskriminační tlaky vůči vlastní osobě z důvodu sluchového postižení. I. svojí pracovní budoucnost vidí v hotelu Four Seasons, kam by se po rodičovské dovolené ráda vrátila.

Zájmy

Volný čas tráví I. zejména cestováním nebo vařením.⁸⁴

4.4.3 Muž M.

Osobní údaje

M. se narodil v roce 1958 v Praze. V 6 měsících měl úraz hlavy a od té doby je neslyšící. Je svobodný, děti nemá.

Rodinná anamnéza

Otce nikdy nepoznal, ale prý byl slyšící, matka neslyšící. Později se matka vdala za slyšícího partnera. Doma probíhala komunikace ve znakovém jazyce, manžel matky uměl znakový jazyk. Prarodiče byli slyšící, M. jim nerozuměl, zemřeli, když byl M. malý.

Školní anamnéza

M. chodil do mateřské školy v Praze na Smíchově. Přes týden pobýval na internátě, protože jeho rodina bydlela za Prahou u Rudné. V mateřské škole se nepoužíval znakový jazyk, učitelky jen mluvily, M. jim nerozuměl, a proto zlobil.

Po mateřské škole přešel na základní školu, která byla ve stejné budově. Výuka probíhala orální formou, znakový jazyk se nesměl používat. Podle M. slov se něco naučil tak do 5. třídy, na druhém stupni se převážně opakovalo učivo z 1. stupně. V 8 letech se s rodinou přestěhoval do jiné obce u Prahy, stále však bydlel na internátu. Po srpnové okupaci roku 1968 chodil M. jednou za 14 dní do školy i v sobotu, z toho důvodu musel zůstat přes víkend na internátu.

⁸⁴ případová studie vznikla na základě rozhovoru provedeného dne 15. 2. 2011

M. chtěl jít po základní škole na učiliště vyučit se malířem pokojů. Vyhlídnutý obor byl již obsazen, M. se potom rozhodl pro tříletý obor klempíř. Střední odborné učiliště navštěvoval stále na Smíchově. Tam už nebydlel na internátu, ale dojížděl z domova. Na učilišti se učilo pomocí znakového jazyka a výuka byla převážně praktického rázu.

Pracovní kariéra

Po obdržení výučního listu mu učitel ve škole nabídl práci v podniku na Praze 4, který vyráběl a montoval okna a dveře. M. tam nastoupil jako klempíř. S nadřízeným a s kolegy nemusel příliš komunikovat, protože produkty se vyráběly podle výkresů a vzorů, a pokud si potřebovali něco ukázat, ukázali na to prstem. M. zde nebyl moc spokojen, protože mu cesta do práce trvala dlouho a podnik vykazoval nekvalitní práci, kvůli čemuž později také zkrachoval. M. v prvním zaměstnání vydržel 2 roky.

Další místo domluvil M. slyšící kamarád v podniku, kde sám pracoval. M. zde dělal klempíře na střechách. S komunikací žádné problémy nebyly, protože za minulého režimu se v práci nikam nespěchalo a na všechno byl dostatek času, takže M. si mohl v klidu dělat svou práci. Po 4 letech M. odešel.

Hned přestoupil do továrny ČKD Tatra Smíchov, která vyráběla vlakové a tramvajové vagony. V té době tam pracovalo kolem 50 sluchově postižených zaměstnanců. Z toho vyplývá, že ostatní zaměstnanci byli na neslyšící zvyklí a s komunikací s nimi si věděli rady. Zde M. pracoval dlouhých 8 let.

Další zaměstnání sehnal M. v podniku Vzduchotechnika v Praze 5 – Radotíně. 3 roky tam pracoval jako klempíř, když přišla sametová revoluce roku 1989. Firmu získal jiný majitel, čímž se změnil i její název. M. ve firmě pak pracoval dalších 10 let. Kromě něj tam byl zaměstnaný i jiný neslyšící. S nadřízeným se komunikovalo za pomoci psaní a mluvené řeči. V roce 1999 byl M. propuštěn, dostal vysoké odstupné, kvůli čemuž nesměl půl roku pracovat. V této době pracoval zadarmo.

Po uplynutí půlroční lhůty se M. zaregistroval na úřadu práce, kde byl uchazečem o práci rok a půl. Podporu v nezaměstnanosti ale dostával pouze 3 měsíce. Úřad práce mu žádné pracovní místo po celou dobu nenabídl, prý vyhledával pouze volná místa na pozici klempíř.

V roce 2001 M. zajistila zaměstnání tlumočnice, která našla volnou pozici na úklid kanceláří. Druh práce mu nevadil, ale přesto se snažil najít si jinou práci. Po 3 měsících M. odešel.

M. se podařilo najít inzerát na práci v restauraci McDonald's. Požádal tlumočnicki, aby mu na toto místo zavolala a ona je přemluvila, aby M. přijali. Od roku 2001 tedy M. pracuje v McDonald's na Praze 4 jako úklidový pracovník. Stará se o odpad, čistotu v restauraci, na toaletách, v kuchyni, rovněž připravuje jídlo a je zodpovědný za datum spotřeby potravin uložených ve skladu. V práci je spokojený, kolegové si na neslyšícího zaměstnance zvykli. Šéfové se často střídají, ten současný nemá odvalu se s M. bavit, tak si píšou na papír nebo M. ukazuje na to, co chce říct.

Shrnutí

Během svého života byl M. jednou vedený na úřadu práce. Ten mu hledal pouze zaměstnání v oboru klempíř, nic jiného úředníky hledat nenapadlo. Služeb personální agentury, o. s. APPN nebo jiné podobné organizace M. nikdy nevyužil.

M. zbývá 12 let do důchodu. Rád by zůstal v McDonald's, je to podle jeho slov pohodová práce. Jen potřebuje trochu zpomalit pracovní tempo z důvodu operovaného kolena. M. si zároveň uvědomuje, že v současném zaměstnání nemá možnost profesního růstu z důvodu svého postižení. Před 5 lety byl za svoji práci odměněn hodinkami.

Zájmy

Ve volném čase sleduje televizní přenosy závodů sportovních automobilů nebo jezdí na kole.⁸⁵

4.5 Shrnutí

Z uvedených studií nelze udělat jednoznačný shrnující závěr. Některé společné znaky však lze vyčíst. Všichni respondenti absolvovali povinnou školní docházku ve školách pro sluchově postižené před rokem 1989 a poté se vyučili v řemeslných oborech na středních odborných učilištích pro sluchově postižené. Ani jeden dotazovaný nemá osobní zkušenost se službou podporovaného zaměstnávání ani krátkodobého pracovního poradenství. Avšak všichni měli štěstí na kamarády, známé, příp. rodiče či učitele, kteří jim zaměstnání pomohli najít, našli nebo zajistili. Dalším významným postřehem je zjištění, že ani jedna z uvedených osob dnes nepracuje v oboru, který vystudovala, resp. ve kterém se vyučila. Na druhé straně jsou všichni tři v současnosti zaměstnání v renomovaných společnostech. Nikdo z dotazovaných nepocítil v zaměstnání výraznou komunikační bariéru ani diskriminaci z důvodu sluchového postižení.

⁸⁵ případová studie vznikla na základě rozhovoru provedeného dne 4. 3. 2011

První dotazovaný pochází z rodiny slyšících rodičů, respondentka měla oba rodiče se sluchovým postižením, druhý dotazovaný muž měl jednoho rodiče slyšícího, druhého neslyšícího. Pouze jeden respondent vystudoval vysokou školu. Stejně tak pouze jedna osoba byla vedena na úřadu práce. Ta i další osoby se sluchovým postižením, které mají osobní zkušenost s úřadem práce, se kterými jsem ale neprováděla strukturovaný rozhovor, shodně tvrdí, že „mají s úřady práce negativní zkušenost“, případně že „komunikace s úřady práce byla špatná“, že úřady práce „nedávají nabídky sluchově postiženým uchazečům“. Osobně jsem se nesetkala s nikým, kdo využil služeb podporovaného zaměstnávání nebo krátkodobého profesního poradenství o. s. APPN.

4.6 Výsledky kvantitativních šetření

Pro srovnání s případovým šetřením ještě uvádím údaje zjištěné v několika průzkumech a anketách (Šourková, 2000., Červenková a Kotíková, 2001., Dachovský, 2003., Kuda, 2004.). Ve všech případech se jednalo o šetření mezi uchazeči o zaměstnání a zaměstnanci se sluchovým postižením. Výsledky byly velmi podobné. Kupříkladu všechny uvádí, že největší podíl uchazečů o zaměstnání tvoří uchazeči se základním vzděláním a vyučením. Uchazeči o zaměstnání se sluchovým postižením jsou oproti všem nezaměstnaným méně vzdělaní, což samozřejmě znamená nevýhodné postavení na trhu práce.⁸⁶ Stupeň vzdělání sluchově postižených respondentů se u základního a středního vzdělání od celostátního průměru příliš neliší, podstatný rozdíl je však u podílu osob s vysokoškolským vzděláním. Nejhorší jsou zaměstnatelné osoby s nižším vzděláním, čímž se potvrzuje význam vzdělání jako ochrany před nezaměstnaností. Pětina dotázaných nepracuje, zhruba 2/5 pracují v tom oboru, který vystudovali nebo v němž se vyučili. Asi 1/3 dotázaných pracuje v současné době v jiném oboru, který však nevyžaduje kvalifikaci (např. uklízečka, hlídač apod.). Při zjišťování, jakým způsobem hledali zaměstnání, v jednom průzkumu nejvíce dotazovaných (47,6 %) uvedlo, že prostřednictvím úřadu práce. Spokojenost s úřady práce při zprostředkování zaměstnání vykazovalo 23 % respondentů.⁸⁷ Vyšší míru nespokojenosti s úřady práce lze přičítat vyššímu věku, delší době nezaměstnanosti a tedy větším zkušenostem na trhu práce. Podle průzkumu z roku 2004 bylo 65 %

⁸⁶ KUDA, R.; ČERVENKOVÁ, A. Problematika zaměstnanosti osob se sluchovým postižením. *INFO ZPRAVODAJ*. 2005, č. 1, s. 13.

⁸⁷ KUDA, R.; ČERVENKOVÁ, A. Problematika zaměstnanosti osob se sluchovým postižením. *INFO ZPRAVODAJ*. 2005, č. 1, s. 14.

nezaměstnaných sluchově postižených respondentů v roce 2004 bez práce více než jeden rok.⁸⁸ Průzkum z roku 2000 uvádí, že pro hledání zaměstnání úřad práce využila pouhá 4 % respondentů, dalším 4 % pomohl sociální úřad, 18 % dotázaných si práci našlo samo, 22 % dotázaných zaměstnání doporučila škola a 52 % osob našli práci příbuzní nebo známí. Zkušenost s úřadem práce tak nemělo 72 % dotázaných, 20 % bylo spokojeno, 8 % nespokojeno.⁸⁹ Anketa z roku 2003, která proběhla v oblastních organizacích České unie neslyšících (ČUN), zjistila, že 73 % dotazovaných osob se osobně dotýká nezaměstnanost, 20 % se ji snaží řešit a pouze 7 % se nedotkla. Nové zaměstnání se 27 % respondentů snažilo nalézt přes úřad práce, 27 % přes známé, 20 % vlastní iniciativou a 26 % jiným způsobem. Příčinu nezaměstnanosti vidí především v nedostačující nabídce míst vhodných pro sluchově postižené. Úřady práce nechápou problémy neslyšících v pracovních záležitostech, často uveřejňují v nabídce míst pouze kontakty přes telefon.⁹⁰

88 KUDA, R.; ČERVENKOVÁ, A. Problematika zaměstnanosti osob se sluchovým postižením. *INFO ZPRAVODAJ*. 2005, č. 1, s. 15.

89 KUDA, R.; ČERVENKOVÁ, A. Problematika zaměstnanosti osob se sluchovým postižením. *INFO ZPRAVODAJ*. 2005, č. 1, s. 12.

90 KUDA, R.; ČERVENKOVÁ, A. Problematika zaměstnanosti osob se sluchovým postižením. *INFO ZPRAVODAJ*. 2005, č. 1, s. 13.

Závěr

Osoby se sluchovým postižením potřebují stálé zaměstnání, stejně tak jako každý jiný člověk. Mají stejnou potřebu seberealizace, chtějí uplatnit své schopnosti, vědomosti a nadání a tím posilovat svoje sebevědomí. Pokud se jim nedaří najít zaměstnání podle jejich představ, jejich motivace klesá. Proto je nezbytné dávat možnost těmto lidem pracovat a otevírat tak pracovní trh co nejvíce, protože lidé se sluchovým postižením mohou být a jsou stejně dobrými zaměstnanci jako lidé bez vady sluchu. S tím souvisí potřeba tyto lidi vhodně motivovat, aby se sami snažili si práci hledat a hlavně, aby byli schopni odhadnout míru svých reálných schopností a možností svého pracovního zařazení. To alespoň částečně řeší současná legislativa v podobě zákona o zaměstnanosti, který upravuje povinnosti zaměstnavatelů zaměstnávat osoby se zdravotním postižením.

Dříve vykonávali lidé se sluchovým postižením zejména manuální práce. Za minulého režimu tomu pomáhala i povinnost pracovat, od které nebyli osvobozeni ani lidé s částečným invalidním důchodem, tedy sluchově postižení. Ti byli zaměstnání většinou na pomocných a nekvalifikovaných pracovních pozicích. V poslední době se však kromě řemeslných oborů lidé se sluchovým postižením uplatňují i v dalších oblastech. Díky vzrůstajícímu vzdělání a vyšší kvalifikaci tak dnes mohou nedoslýchaví a neslyšící být kupříkladu IT specialisty, herci, pedagogy, lektory znakového jazyka, politiky, podnikateli, spisovateli a dalšími. Doufejme, že úroveň vzdělání osob se sluchovým postižením zůstane alespoň taková, jaká je v současné době, ale spíše to vypadá, že se bude vzdělanost těchto lidí dále zvyšovat. Zároveň je třeba apelovat na firmy, aby se nebály zaměstnávat lidi se sluchovou vadou a daly jim šanci se uplatnit. Dá se konstatovat, že když je osoba se sluchovým postižením zaměstnána na vhodné pracovní pozici a jsou jí dány vhodné podmínky, tak je míra vlivu znevýhodnění na pracovní výkon minimální.

Cílem této práce bylo shrnout možnosti vzdělávání a zaměstnávání osob se sluchovým postižením, což se podařilo.

Seznam literatury

Tištěné publikace:

- BAREŠOVÁ, J.; HRUBÝ, J. *Didaktické a technické pomůcky pro sluchově postižené v MŠ a ZŠ*. Praha : Septima, 1999. ISBN 80-7216-105-9
- ČERVENKOVÁ, A.; KOTÍKOVÁ, J. *Odborná příprava zdravotně postižené mládeže a její uplatnění na trhu práce*. Výzkumná zpráva. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2001.
- DACHOVSKÝ, J. *Nezaměstnanost neslyšících – výsledky ankety*. In: *Konference: „Neslyšící očima veřejnosti aneb veřejnost očima neslyšících*. Sborník příspěvků z konference. Praha : ČUN, 2003, s. 62-68.
- HORÁKOVÁ, R. *Uvedení do surdopedie*. s. 127-141. In: PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno : Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0
- HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1.díl*. Praha : FRPSP, 1997. ISBN 80-7216-006-0
- HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 2.díl*. Praha : FRPSP, 1998. ISBN 80-7216-075-3
- KOL. AUTORŮ. *Ve světě sluchového postižení*. Praha : FRPSP, 2005. ISBN 80-86792-27-7
- KOMORNÁ, M. *Systém vzdělávání osob se sluchovým postižením v ČR a specifika vzdělávacích metod při výuce*. Praha : ČKTZJ, 2008. ISBN 978-80-87153-60-4
- KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0329-2
- KUDA, R. *Uplatnění sluchově postižených na trhu práce ve Středočeském a Olomouckém kraji*. Diplomová práce. Hradec Králové : PedF UHK, 2004.
- MONATOVÁ, L. *Pojetí speciální pedagogiky z vývojového hlediska*. Brno : Paido, 1996. ISBN 80-85931-20-6
- PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha : Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-569-8
- Souhrnná metodika podporovaného zaměstnávání*. Praha : Rytmus, 2005. ISBN 80-903598-0-9
- STAŇKOVÁ, R. *Socializace a srovnání profesního zařazení sluchově postižených dětí ze Základní školy pro sluchově postižené v Ostravě-Porubě a Základní školy pro sluchově postižené v Brně*. Diplomová práce. Brno : Masarykova univerzita.

Pedagogická fakulta. Katedra speciální pedagogiky, 2007. 96 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Radka Horáková, Ph.D.

ŠOURKOVÁ, I. *Vzdělávání a zaměstnávání lidí se zdravotním postižením: výzkum zaměřený na možnosti lidí se zdravotním postižením získat kvalifikaci a následné zaměstnání*. Diplomová práce. Praha : PedF UK, 2000.

ŠVAŘÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0

Články:

HORÁKOVÁ, M. APPN a rok 2010. *GONG*. 2011, roč. XXXIX, č. 1-3, s. 14-15. ISSN 0323-0732

HORÁKOVÁ, M. Narozeniny APPN. *GONG*. 2010, roč. XXXVIII, č. 9-10, s. 14. ISSN 0323-0732

KRATOCHVÍLOVÁ, K. *Vzdělávání sluchově postižených*. Zpráva z mezinárodní konference. *Speciální pedagogika*. 2007, č. 1-2, s. 112-117.

KŘEŠŤANOVÁ, L. Masarykova univerzita – škola bez bariér. *GONG*. 2009, č. 11-12, s. 38-39.

KUDA, R.; ČERVENKOVÁ, A. Problematika zaměstnanosti osob se sluchovým postižením. *INFO ZPRAVODAJ*. 2005, č. 1, s. 12-15.

MACUROVÁ, A. *Lingvistika a cesty ke gramotnosti neslyšících*. Výzkum českého znakového jazyka a komunikace neslyšících na FF UK. *Speciální pedagogika*. 2007, č. 1-2, s. 49-61.

SVOBODOVÁ, B. *Práce je šance lidsky žít*. *Můžeš*. 2008, roč. 16, č. 5, s. 12.

Elektronické zdroje:

Agentura pro neslyšící. www.appn.cz.

Boj s diskriminací a nerovnostmi na trhu práce. [online]. c2006, poslední revize 28. 2. 2008 [cit. 2011-03-26]. Dostupné na: <http://www.equalcr.cz/clanek.php?lg=1&id=706>.

Kancelář pro studenty se speciálními potřebami. [online]. c2008, poslední revize 18. 3. 2011 [cit. 2011-03-18]. Dostupné na: <http://www.cuni.cz/UK-297.html>.

MÁZEROVÁ, R. *Kultura komunity neslyšících v České republice (Nástin historie komunity neslyšících do roku 1938)*. [online]. c1999 [cit. 2011-02-24]. Dostupné na: http://www.nepocujuci.sk/prispevky/kultura_komunita_cr.pdf.

Minimum neslyšícího podnikatele. [online]. c2007, [cit. 2011-04-01]. Dostupné na: <http://mnp.appn.cz/radime-v-podnikani/5.zaklady-managementu.html>.

Opatření rektora č. 25/2008. [online]. c2008, poslední revize 18. 3. 2011 [cit. 2011-03-18]. Dostupné na: <http://www.cuni.cz/UK-3053.html>.

Proč se vyplatí zaměstnávat OZP. [online]. c2008 [cit. 2011-03-26]. Dostupné na: <http://www.nfozp.cz/index.php?typ=NFA&showid=15>.

Projekt EQUAL. [online]. c2006 [cit. 2011-03-26]. Dostupné na: <http://proplnyzivot.osu.cz/>.

Středisko rané péče Tamtam [online]. c2009 [cit. 2011-03-12]. Dostupné na: http://www.tamtam-praha.cz/o_nas.php?page=vitame_vas.

ŠEBKOVÁ, H. *Průvodce základní tlumočnickou terminologií.* [online]. c2010-2011 [cit. 2011-03-21]. Dostupné na: <http://www.cktzj.com/terminologie>.

Zákony, vyhlášky:

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.